

FNV stuurt aan op loonmaatregel

De onlangs door de FNV uitgebrachte *Nota inzake uitgangspunten voor het arbeidsvoorwaardenbeleid 1977* ademt een geest van gematigdheid. De FNV-top is begaan met het lot van de Nederlandse economie en misschien nog meer met dat van het kabinet-Den Uyl. Evenals begin dit jaar wil het federatiebestuur er bij de leden op aandringen geen harde looneisen op tafel te leggen om aldus het beleid t.a.v. de collectieve sector zo weinig mogelijk om te buigen. Kok c.s. lijken de 1%-normeringen en de consequenties daarvan te accepteren, maar evenals begin dit jaar dreigt hun achterban alle schone en goed bedoelde voorstellen af te wijzen.

Voor een deel is de FNV daaraan zelf schuldig. Tot nu toe proberen vele vakbondsleiders slechts de handen op elkaar te krijgen voor de materiële voorzieningen. Immateriële zaken komen slechts zijdelings ter sprake of blijven geheel buiten beschouwing. Ook de nota m.b.t. het arbeidsvoorwaardenbeleid 1977 draagt niet bij tot een beter inzicht van het eenvoudige vakbondslid in de sociaal-economische politiek en de populaire samenvatting ervan, *Het FNV-plan '77*, benadrukt de materiële economische vooruitgang. Bovendien rammt de sociaal-economische analyse aan alle kanten. Dit laatste moet worden betreurd. Het lijkt erop dat Nederlands grootste vakverbond over onvoldoende kader beschikt om de economie adequaat te analyseren.

De nota geeft een goede verbale analyse van de sociaal-economische achtergrond. Duidelijk wordt uiteengezet dat er een keuzeprobleem bestaat met betrekking tot de bestemming van de geringe economische groei. De nota pleit voor een rechtvaardige afweging van collectieve voorzieningen en besteedbare inkomens; vooral die laatste zullen slechts zeer weinig kunnen groeien. Maar nu de uitwerking daarvan.

De nota zegt dat de arbeidsproductiviteit in 1977 met 4% zal groeien. Om voldoende collectieve voorzieningen te kunnen garanderen, wil ze de helft van die groei daarvoor bestemmen en de andere helft voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden. Tevens wordt vermeld dat de rendementen te laag zijn en dat eraan moet worden meegewerkt deze te verhogen, *mits* daardoor meer arbeidsplaatsen worden gecreëerd. Bij economen moeten nu de haren overeind zijn gaan staan. Ten eerste kan de verbetering van de arbeidsvoorwaarden slechts gelijk zijn aan de stijging van de arbeidsproductiviteit indien de categoriale inkomensverdeling constant blijft. Dit betekent handhaving van de te hoge arbeidsinkomensquote en dus geen verbetering van de rendementspositie. Ten tweede lijkt de FNV te veel te eisen door de helft van de produktiviteitsstijging te willen bestemmen voor de werknemers. Globaal zou je kunnen zeggen dat de stijging van de arbeidsproductiviteit gelijk is aan de stijging van het nationale inkomen. De 1%-norm houdt in dat bijna 80% van die stijging wordt bestemd voor de collectieve voorzieningen.

Wordt 50% van die stijging voor deze voorzieningen bestemd, dan moet de 1%-norm worden verlaagd. Dit alles is zeer globaal, want de stijging van de arbeidsproductiviteit is moeilijk in relatie te brengen tot de 1%-norm omdat deze produktiviteit slechts betrekking heeft op de bedrijven en niet op de gehele economie en ze houdt geen rekening met de veranderende ruilvoet.

Even werd ik in verwarring gebracht door *Het FNV-plan '77* waarin staat dat de bruto-verbetering van de lonen enz. 2% kan belopen. Er zou dus nog iets af kunnen in de vorm van belastingen en sociale premies. (Hoe de overige 2% naar de overheid vloeit, blijft dan uiteraard een raadsel). Bovendien vermeldt de nota dat de koopkracht van de modale werknemer met niet veel meer dan een ½% kan toenemen. Het verschil tussen bruto en netto betreft hier de incidentele loonstijging van 1 à 1½%, alsof de modale werknemer daarvan niet profiteert en alsof die stijging alleen door de werkgevers kan worden beïnvloed, zoals de FNV zegt. Incidenteel loon wordt ook gevormd door allerlei premietoelagen op het loon (bijv. overwerk, ploegdienst) en niet alleen door promotie zoals de FNV stelt.

De nota vertoont nog meer gebreken. Terecht wordt gesteld dat de stijging van de arbeidsproductiviteit een gemiddelde is en dat bedrijven die daar bovenuit komen hun prijzen zouden moeten verlagen. Er wordt echter ook gepleit voor verdere prijsdaling. Dat laatste is natuurlijk wel leuk, maar betekent dat de beschikbare loonruimte geringer wordt. Die beschikbare ruimte dreigt ook door de arbeidstijdverkorting te worden verkleind als de FNV haar zin krijgt. Terecht wordt gesteld dat van de ruimte ad 2% in sommige bedrijfstakken een deel voor verkorting van de arbeidstijd kan worden bestemd. Tevens wordt ervoor gepleit dat in verband met de huidige economische situatie de arbeidstijd zou moeten worden verminderd en dat om sociale redenen de pensioengerechtigde leeftijd moet worden verlaagd, de arbeidsduur voor ouderen moet worden verminderd en dat de leeftijd waarop het minimumloon moet worden toegepast, wordt verlaagd van 23 naar 22 jaar. Er wordt niet bij gezegd dat dit allemaal ten laste gaat van de beschikbare loonruimte.

Er zijn nog veel meer aanmerkingen te maken, bijv. t.a.v. de gewenste prijscompensatie die psychologisch wel, maar economisch niet kan worden verdedigd en t.a.v. de vraag of geringe verkorting van de werktijd werkelijk de werkloosheid doet verminderen (de FNV-top lijkt de discussie daarover het afgelopen jaar niet te hebben gevolgd).

De FNV heeft een krakkemikkige economische nota gepubliceerd, die haar goede bedoelingen onrecht aandoet. Uitvoering van de wensen is slechts mogelijk bij een nieuwe loonmaatregel.

L. Hoffman

Inhoud

Weekblad van de Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: L. van der Geest.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 119,60 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 78,- (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/ giro-acceptkaart) op girorekening no. 122945 i.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,- (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekening no. 122945 i.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertentieverkoop:

Roelants/EPR
Postbus 7021
Den Haag
Telefoon (070) 23 41 03
Telex 33101.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek
Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Drs. L. Hoffman: FNV stuurt aan op loonmaatregel	1061
Column	
Gezonde geneesmiddelen voor zieke ziekteverzekering (II), door Prof. Dr. F. Rogiers	1063
Prof. Dr. F. Hartog: De Nederlandse economie in 1980	1064
Rectificatie	1066
Drs. S. E. Pronk: Jaarverslag, publikaties en studierapporten van de Rijksplanologische Dienst	1067
Drs. H. M. Becker: Beroemde economen (8). Joseph Alois Schumpeter (1883-1950) ..	1069
W. L. Moerman en M. Peekel: Beurskoersen en investeringen	1071
Discussiedag selectieve groei. Is een georiënteerde markteconomie werkelijk een belofte?	1076
Toets op taak	
Puntenhuur en dynamische kostprijsuur, door Drs. J. Walrecht ...	1077
Boekennieuws	
A. S. C. Ehrenberg: Repeat-buying. D. W. Karger: Het nieuwe produkt. H. P. Kleyngeld: Adoption of new foodproducts. An investigation into the existence and the characteristics of food innovators. R. Leduc: Marketing van nieuwe produkten. B. Wieringa: An investigation of brand choice processes, door Drs. L. A. van der Linden	1079
B. Boomsma: Bedrijfseconomisch denken, door Drs. R. M. Vijn	1080
Mededelingen	1084

Met ESB haalt de Nederlandse economie 1980 wel.

Hierbij geef ik mij op voor een abonnement op *Economisch Statistische Berichten*.

NAAM:

STRAAT:

PLAATS:

Evt.: no. collegekaart (studentenabonnement):

Ingangsdatum:

Ongefrankeerd opzenden aan*: ESB,
Antwoordnummer 2524
ROTTERDAM

Handtekening:

*Dit adres alleen gebruiken voor opgeven van abonnementen.

Gezonde geneesmiddelen voor zieke ziekteverzekering (II)*

Het lijkt symptomatisch dat het rapport-Petit strijdlustig is bij de analyse van de oorzaken, waarbij impliciet voorstellen tot „rechttrekking” aan de orde komen, maar „elan” mist bij de behandeling van de saneringsvoorstellen. Deze houding is wel begrijpelijk, omdat het terrein uiterst glad is en Petit zich alleen maar vijanden op de hals kan halen. Maar die opmerking is té streng, hoewel het wel kenmerkend is dat weinig reacties werden genoteerd, zowel van rechthebbenden als van gezondheidswerkers 1), hetgeen zou kunnen doen denken dat zij het rapport als interessant, grondig in de diagnose, boeiend, rijk aan gegevens, maar relatief onschadelijk benaderen (of is de vakantieperiode een domper geweest?). Ik vermoed evenwel dat de discussies nu niet lang meer kunnen worden uitgesteld.

Men kan de „genezing” van de ziekteverzekering aanpakken langs twee wegen: de ontvangsten en de uitgaven, maar „er bestaat geen mirakeloplossing”, (uitspraak van Fr. Van Acker, in 1972 minister van sociale voorzorg), wel „gedeeltelijke oplossingen, die convergent moeten aangewend worden. Een fragmentarische aanpak van de problematiek is echter tot mislukking gedoemd” (blz. 517). Een globale oplossing zal echter zoveel reacties uitlokken dat ze politiek niet haalbaar zal zijn. Het beste is stelselmatig en geleidelijk te werk te gaan, hoewel ik het ermeens ben dat het „een spinweb is. Raakt men aan een draad, dan blijkt het geheel in beweging te komen” (blz. 518). Wel is het zo dat een globale visie moet worden opgebouwd, gecoördineerd in één departement, zodat elke maatregel past in het globale gezondheidsbeleid. Daardoor zou een vereenvoudiging van de wetgeving inzake ziekteverzekering vergemakkelijkt worden. Als middel is de vereenvoudiging wel een bijzonder dringende eis, omdat te veel stelsels met te veel details en te veel regelingen voor individuele gevallen naast elkaar tot kostenstijgingen leiden. Daarbij dienen ook de administratieve en beheersstructuren te worden gewijzigd: „Teveel belangengroepen die enkel wensen aanwezig te zijn om hun deel in het RIZIV-budget te waarbor-

gen . . .” (blz. 525; zie ook blz. 21-32).

Wat de *ontvangsten* betreft, constateert J. Petit: „Zowel bij de werkgevers als werknemers verwekt de groei van de sociale zekerheidsbijdragen onbehagen, terwijl een verzwaring van de fiscaliteit de irritatie van de belastingplichtigen opwekt” (blz. 15), en toch wordt impliciet de verhoging der bijdragen in overweging genomen (bijv. blz. 215). Maar waarom hierbij dan zo sterk de nadruk leggen op „de loongrens is . . . sociaal onrechtvaardig en strijdig met de idee van solidariteit” (blz. 83)? Ook aan de draagkracht en het uithoudingsvermogen van kadmensen is een grens. Voor het overige is het wel een feit dat de koninklijke commissaris niet veel belang hecht aan de ontvangstenzijde, hoewel een uniforme regeling voor alle stelsels er wel toe leidt meer geld in het laatje te brengen. Anderzijds vind ik het wel onrechtvaardig dat (in een oud land) gepensioneerden — hoe hoog hun pensioenen ook mogen zijn — geen bijdrage verschuldigd zijn en aan de andere kant praktisch kosteloos genieten van gezondheidszorg (eventueel vrijstelling van bijdragen beneden een bepaalde inkomensgrens). Het lijkt mij overigens onvermijdelijk dat een fiscalisatie (via de indirecte belastingen of via de directe inkomensbelasting) van de „bijdragen” haar intrede zal doen, althans indien men er niet in slaagt krachtig in te grijpen in de uitgaven.

Het is aan de kant van de *uitgaven* dat de meeste resultaten kunnen worden bereikt. Zeker niet zonder veel, heel veel weerstanden, maar het argument „verworven rechten”, waarmee te veel gezwaaid wordt, duidt op een ongezond sociaal conservatisme. Goede geneesmiddelen zullen patiënten, artsen, apothekers, ziekenfondsen, ziekenhuizen, farmaceutische industrie en andere gezondheidswerkers pijn doen; pas dan zal de sanering kunnen slagen.

Het verwondert mij dat de koninklijke commissaris niet formeel voorstelt de beperking van de terugbetalingen en tussenkomsten van de ziekteverzekering geleidelijk door te voeren, om uiteindelijk slechts nog de zware risico's te dekken. Met de toeneming van de welvaart blijft het dekken van kleine risico's (tenzij in geval van recidive) m.i. onverantwoord, terwijl de neiging aanwezig zou kunnen zijn de terugbetaling van zware risico's te „verlichten”. In elk geval moet het eigen risico (remgeld) worden verhoogd, omdat zowel bij patiënten als bij gezondheidswerkers bij de kleine risico's de meeste misbruiken blijken te bestaan (zie de analyse op blz. 127 e.v., waarbij veel buitenlandse voorbeelden worden gegeven).

Wat de geneesheren betreft, heeft J. Petit een hele reeks voorstellen die stuk voor stuk bij de artsen kwaad bloed zetten. (Er blijkt nu reeds een reactie te zijn: sommigen zetten aan tot nog meer zorgen- en geneesmiddelenconsumptie). Ook de apothekers, de tandartsen, de chirurgen en de anaesthesisten worden op de vingers getikt, terwijl de paramedici eveneens bedacht worden met voorstellen voor verlaging van de kosten. Het rapport is bepaald niet mals met betrekking tot de farmaceutische industrie, die, in zeer bedekte termen weliswaar, verdacht wordt de artsen en ziekenhuizen, klinieken en gezondheidswerkers aan te zetten tot overconsumptie en dan liefst met dure geneesmiddelen (geheime premies, gratis „studie-reizen”?) (blz. 276 e.v.)

Over de administratiekosten van de ziekenfondsen vertelt de koninklijke commissaris dat ze hoog zijn (die van de officiële diensten het meest!) en dat erop bespaard zou moeten worden. En over de ziekenfondsen: „Die nieuwe rol moet gedefinieerd worden” (blz. 481).

Terecht, verscherping van de controle op *alle* niveaus, zowel wat de geneeskundige controle betreft (het voorstel van volksvertegenwoordiger E. Flamant om een geschikt statuut aan de adviserende geneesheer toe te kennen is zeer nuttig) als de administratieve controle.

Is er hoop dat er toch gezonde geneesmiddelen zullen worden gevonden?

* Het eerste deel verscheen in *ESB* van 8 september 1976. Ten gerieve van enkele lezers: het rapport-Petit is een document van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers, zittijd 1975-1976, nr. 892, 535 blz.

1) De reactie van een geneesheren-verbond: Rapport „dat vol staat van tegenspraken, onwaarheden, onjuiste voorstellingen en bedriegende beschouwingen aan het adres van het geneeskundig korps”.

De Nederlandse economie in 1980

PROF. DR. F. HARTOG

Dr. F. Hartog, hoogleraar economie aan de Rijksuniversiteit te Groningen, behandelt in dit artikel het onlangs verschenen rapport De Nederlandse economie in 1980. Op grond van ervaringen uit het verleden legt hij uit dat het vrijwel onmogelijk is aan middellange-termijnplanning te doen, vooral niet nu zich bovendien „kwalitatieve” veranderingen in de maatschappij voordoen, terwijl nieuwe instrumenten worden gepresenteerd waarvan de werking onzeker is. Los daarvan vindt de auteur de voorspellingen van het rapport te optimistisch.

Doe wel en zie niet om

Er is een plank in mijn boekenkast die langzaam maar gestaag gevuld raakt met nota's over voorwaardelijke voorspellingen op middellange en lange termijn van het Centraal Planbureau (CPB). Daar staan naast elkaar, in chronologische volgorde:

- *Nota over de structurele ontwikkeling in Nederland, 1949* (voorzittend tot het eind van de „Marshall-periode”, 1952/1953);
- *Een verkenning der economische toekomstmogelijkheden van Nederland 1950-1970, 1955;*
- *Nota inzake groei en structuur van onze economie, 1966* (voorzittend tot 1970);
- *De Nederlandse economie in 1970, 1966;*
- *De Nederlandse economie in 1973; 1970 (2 delen);*
- *De Nederlandse economie in 1980, 1976.*

Van deze nota's is de eerste nooit gepubliceerd. Er staat „Vertrouwelijk” op, maar ik neem aan dat ik toch de titel wel mag noemen, zeker na zoveel jaren.

De nota 1950-1970 is de enige voorspelling op lange termijn van het CPB. Ik kan mij indenken dat het zich nooit meer daaraan heeft gewaagd, want het hoogste alternatief voor 1970 was op de meeste punten vóór 1960 al bereikt.

Nog een curiositeit is dat de in 1966 gepubliceerde nota-1970 een „Ten geleide” bevat van de toenmalige directeur, waarin hij schrijft: „Deze studie over „De Nederlandse economie in 1970” introduceert de centraal economische planning op middellange termijn in ons land”. De eerder genoemde nota van 1949 over de structurele ontwikkeling was dus helemaal uit het bewustzijn verdronken (of zij was zo geheim dat zelfs de latere directeur er geen kennis van mocht nemen).

Maar het CPB laat zich niet ontmoedigen. Het blijft terugkomen met nieuwe voorwaardelijke voorspellingen op middellange termijn, hoewel de werkelijkheid op vele punten de spot gedreven heeft met de toekomstramingen.

Als het zo ligt, kan men inderdaad beter niet omkijken en steeds het oog op de toekomst gericht houden, gedachtig aan het devies van een door Lodewijk Bonaparte ingestelde ridderorde: „Doe wel en zie niet om” (om het hem gemakkelijk te maken geschreven als „d'ou elle ainsi nid homme”; de lezers worden er nu vast attent op gemaakt dat dit het enige leuke is in dit artikel, en dan nog alleen voor degenen die er oog voor hebben).

Verrassingsvrijheid

Het voorwaardelijke karakter van de voorspellingen voor 1980 steekt met name in wat genoemd wordt de „verrassingsvrijheid” van de veronderstellingen. „Eenmalige” schokgewijze veranderingen kunnen principieel niet worden voorzien. Men moet bij gebrek aan beter aannemen dat de toekomst trouw is aan het verleden. Dan rijst de vraag of een periode van vier jaar niet te lang is, gezien de grote kans dat er zich wél structurenbreuken van grote betekenis zullen voordoen. Ik denk van 1950 af achtereenvolgens aan de Korea-crisis, de watersnoodramp, de loonexplosie en de oliecrisis, met als iets minder belangrijke schokken de Suezcrisis, de ineenstorting van het systeem van vaste wisselkoersen, de plotselinge opkomst van fundamentele maatschappijkritiek en het over elkaar heen tuimelen van hervormingen. Binnen elke periode van vier jaar gebeurt er wel iets dat de ramingen overhoop gooit. De vraag rijst daarom of men niet nog verder terug moet met het kenschetsen van de cijfers en of niet beter van scenario's dan van voorwaardelijke ramingen kan worden gesproken. Deze term duikt ook enkele malen in de nota-1980 op, maar dan uitsluitend met betrekking tot de veronderstellingen over het beleid.

Kwalitatieve veranderingen

Nauw in verband met het voorgaande wordt gesteld dat men geen raad weet met het ramen van de gevolgen van kwalitatieve politiek, zoals de invoering van de vermogensaanwasdeling. De term „kwalitatief” wordt ontleend aan de bekende indeling van de middelen der economische politiek van Tinbergen. Ik vraag mij af of in zijn terminologie hier niet eer sprake is van hervormingen dan van kwalitatieve veranderingen. Maar dat maakt de moeilijkheid natuurlijk niet kleiner.

Deze dingen hebben wel kwantitatieve gevolgen, maar zij zijn niet te ramen. Als ik het goed begrijp, wordt aangenomen dat de vermogensaanwasdeling geen invloed zal hebben op

de investeringen. Op blz. 10 wordt namelijk verondersteld dat het investeringsherstel tot 1980 niet wordt doorkruist door de invoering van de vermogensaanwasdeling. Dit kan betekenen dat verondersteld wordt dat deze laatste er óf niet komt óf dat zij geen negatieve invloed heeft. Als zij er komt heeft zij naar alle waarschijnlijkheid wel een negatieve invloed, maar niemand kan inderdaad zeggen van welke omvang. Dat betekent echter dat de ramingen (gegeven de overige veronderstellingen) systematisch te hoog zijn op het punt van investeringen, werkgelegenheid en alles wat daar in de reële sfeer mee samenhangt.

Nieuwe instrumenten

Eigenlijk ligt dit niet zoveel anders met middelen die weliswaar wel van kwantitatieve aard zijn, maar die nog nooit zijn geprobeerd. Dit geldt met name voor het z.g. aanvullende beleid t.a.v. de investeringen, dat nodig blijkt omdat beperking van de jaarlijkse stijging van de collectieve uitgaven tot 1% van het nationale inkomen niet voldoende is ter bestrijding van de structurele werkloosheid. Het CPB verwacht van dat aanvullende beleid een teruggang van de werkloosheid in 1980 t.o.v. 1976 met 60.000 personen. Maar gesteld wordt op blz. 125: „Het is . . . niet zeker hoe het bedrijfsleven op deze additionele investeringssubsidies zal reageren, nu deze gepaard gaan met een systeemwijziging in het desbetreffende instrumentarium”. Maar als dit zo is, hoe kan men dan met een cijfer over het werkgelegenheidseffect komen? Men kan niet zeggen: we gooien er gewoon net zo lang en net zoveel geld tegenaan tot dit streefgetal gehaald is, want zoals op blz. 124 wordt gesteld is er op dit punt een randvoorwaarde met betrekking tot de toelaatbare stijging van het begrotingstekort. Als er ergens reden is, van een scenario te spreken, dan wel hier. Met een beetje — maar niet veel — onwelwillendheid kan men de hele berekening over de gevolgen van het aanvullende beleid ook lezen als: wat zou het mooi zijn als dit allemaal zo zou gaan! Doen de mensen van het CPB geen dingen die onmogelijk zijn?

De laatste 20 jaar

Wat mij verreweg het meest heeft aangesproken is de beschouwing over de economische samenhangen in de afgelopen 20 jaar. Daarin wordt op zeer duidelijke en overtuigende wijze aannemelijk gemaakt dat het op belangrijke punten wel mis moest gaan, als gevolg van te sterke stijging van reële arbeidskosten en collectieve uitgaven. De laatstgenoemde stijging stimuleerde de eerste weer door het afwentelingsmechanisme, waardoor alles kwam te drukken op het niet-loon, daardoor negatief inwerkend op de investeringsactiviteit en de werkgelegenheid. Anderzijds wordt ook duidelijk hoe moeilijk juist de factoren die de investeringen bepalen, kunnen worden opgespoord, zelfs los van de onbekende werking van nieuwe instrumenten. Wie zich verdiept in de kwantitatieve investeringstheorie zal ervaren dat de beoefening van de economie een slijtende betrekking kan zijn (niet in de zin van de Pensioenwet).

Misschien kunnen we het beste stellen dat een duidelijk herstel van de winsten een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde is voor opvoering van de investeringsactiviteit en de werkgelegenheid. In dit licht gezien, vraagt de vakbeweging te veel als zij bij winstherstel garanties eist voor opvoering van de werkgelegenheid. Zo simpel is de samenhang niet.

1980

De uitkomsten voor 1980 zijn op grond van dit alles (en zelfs gedeeltelijk los daarvan, zoals de nota op blz. 125 zelf stelt)

aan de optimistische kant wat de werkloosheid betreft. Die zal bij superponeren van het aanvullende beleid op het 1%-beleid dalen tot 150.000 personen. Maar dan nog betekent dit alleen maar dat de conjuncturele deuk, die er nu nog is, verdwenen zal zijn. Structureel zijn we er niets op vooruit gegaan. De gecorrigeerde arbeidsinkomensquote is in 1980 weer terug op het (toen al hoge) peil van 1973. Ook dit betekent dat alleen de conjuncturele top eraf is. Niet dat men voor 1980 weer een hoogconjunctuur voorspelt: dat kan net zo min als verrassingen voorspellen. Een eventuele conjuncturele tegenvaller moet alleen in mindering van de ramingen worden gebracht. Ook wat dit betreft, kan het alleen maar tegenvallen en niet meevallen.

Bij dit alles stijgt de druk van belastingen en sociale premies nog vrij belangrijk. Omdat dit vooral de boosdoener is, hebben we hier een zeer bedenkelijk punt te pakken. Mede in verband daarmee wordt gerekend met een jaarlijkse stijging van het prijspeil van de gezinsconsumptie met 6½%.

Vooraf bij deze twee laatstgenoemde ontwikkelingen moeten we ons niet neerleggen. Met name 6½% jaarlijkse inflatie als min of meer normaal cijfer is onaanvaardbaar hoog. Ieder kan nagaan wat dit op de lange termijn betekent, maar voor het gemak heb ik even een paar cijfers in mijn rentetafel opgezocht:

Prijsstijging op lange termijn bij jaarlijkse prijsstijging met 6½%.

Verdubbeling prijspeil in: 11 jaar;

Vervijfvoudiging prijspeil in: 25 jaar (d.i. in één generatie);

Verhonderdvoudiging prijspeil in: 73 jaar (d.i. in één mensenleven).

De daarbij veronderstelde loonstijging is 8½% per jaar, maar het CPB acht het waarschijnlijk dat die alleen te verwezenlijken valt bij een voortdurend stringente loonbeleid. Ook hier zit dus geen enkele speling in, maar wel een dosis optimisme.

Hoe gevoelig de werkgelegenheid is voor loonstijging blijkt uit de onzekerheidsvariant met betrekking tot 1% meer jaarlijkse autonome loonstijging. Dat geeft naar schatting 50.000 meer werklozen in 1980.

Na 1980

Men kijkt ook nog even over de rand van 1980. Dan komt er op grond van de gemaakte veronderstellingen een keer in de ontwikkeling van de werkloosheid, maar niet ten goede. Zij gaat dan namelijk weer met 20.000 personen per jaar stijgen, bij voortzetting van het 1%-beleid en het aanvullende beleid. Die helpen dus — en dan nog zeer onvoldoende — maar 4 jaar. Dat komt door weer toenemend arbeidsaanbod en vergroting van het aandeel van de arbeidsbesparende investeringen in de totale investeringen. Bovendien raken we het enige lichtpunt — de gunstige betalingsbalans — kwijt als gevolg van het teruglopen van de exportbaten van het aardgas. Dit laatste betekent dat de ruimte voor nog meer aanvullend beleid niet of nauwelijks meer aanwezig zal zijn. Op dit punt klinkt in de overigens nogal laconiek geschreven nota een ernstige bezorgdheid door. Gesteld wordt namelijk dat de teruglopende aardgasbaten van de overheid consequenties zullen hebben voor het expansietempo van de collectieve uitgaven, te meer daar er nauwe grenzen zijn gesteld aan de mate waarin de premie- en belastingdruk nog kunnen worden verhoogd. Worden deze grenzen niet in acht genomen, dan, zo wordt in de slotzin van blz. 133 gesteld, wordt het draagvlak van de collectieve lasten zelf aangetast.

Gevreesd moet worden dat deze duidelijke waarschuwing niet of onvoldoende ter harte zal worden genomen, om de doodeenvoudige reden dat we in 1977 weer een kabinet zullen krijgen dat al lang blij zal zijn als er gedurende de regeerperiode, dus tot 1980, geen al te grote catastrofes zullen

plaatsgrijpen. Regeren is in dit land vier jaar vooruitzien. Iedere regeerperiode heeft genoeg aan zijn eigen kwaad. Maar zoals het huidige kabinet zich in onvoldoende mate rekenschap heeft gegeven van het effect van de explosieve stijging van de collectieve lasten in de volgende regeerperiode (dus van 1977-1980), zal ook het komende kabinet weer semi-bijziende zijn. We zijn gewaarschuwd, maar het helpt niet.

De bedrijfstakken

De becijferingen in de macro-sfeer worden onderbouwd door een detaillering over 23 bedrijfstakken. Ook daarbij zijn vooral de analyses over de afgelopen 20 jaar interessant. Twee punten springen hier met name uit.

In de eerste plaats is er een precisering van de wijze waarop de verslechtering van de concurrentiepositie van het Nederlandse bedrijfsleven, voortvloeiend vooral uit de relatieve uitloop van de lonen, ondermijnend werkt. Dit gaat in hoofdzaak door het prijsgeven van terrein op de binnenlandse markt, dus aan concurrerende invoer. Daarvoor zoekt men compensatie op de buitenlandse markt, dus door meer exportinspanning. Dat gelukt naar volume dikwijls vrij aardig, maar gezien de ongunstiger ontwikkeling van de arbeidskosten gaat dit ten koste van de winsten. De sterker wordende import- en exportafhankelijkheid van de Nederlandse economie is ook op zich zelf een aangelegenheid van toenemende kwetsbaarheid.

In de tweede plaats wordt het verband tussen uitloop van de reële arbeidskosten en werkloosheid geconcretiseerd door in een doorsnee-analyse per bedrijfstak verband te leggen tussen verschillen in veranderingen in arbeidsintensiteit (als maatstaf van veranderingen in de werkgelegenheid) en verschillen in stijging van de reële arbeidskosten. Het spreidingsdiagram dat dit in beeld brengt, is één van de betere, met een duidelijk verband.

De bedrijfstakken worden ook één voor één (dus zonder dwarsverbanden) bekeken in het slothoofdstuk. Daaraan vooraf gaat een nauw bij de bedrijfstakgewijze detaillering aansluitende regionale uitsplitsing naar Noord, Oost, West en Zuid.

Deze beide hoofdstukken bevatten veel waardevolle informatie, waarbij vooral de uitvoerige paragraaf over energie moet worden genoemd. Overigens wordt hier wat dit deel van het rapport betreft, volstaan met de enkele vermelding. Onze aandacht wordt namelijk nog gevraagd voor enkele nieuwtjes, die in de vorm van intermezzo's aan het hoofdbetoog zijn toegevoegd.

Intermezzo's

Het CPB heeft kennelijk niet willen achterblijven bij de tendentie tot vermaatschappelijking van de doelstellingen met betrekking tot de economie en het bedrijfsleven. Zowel in het hoofdstuk over de macro-economische ontwikkeling als in dat over de onderbouwing op bedrijfstakniveau is een intermezzo toegevoegd dat bedoeld is als verruiming van de „economistische” kijk die we doorgaans op dit alles hebben. Wel worden de nieuwe normen zo goed mogelijk gekwantificeerd en in zoverre komen zij op één lijn te liggen met de al lang geldende normen van groei, werkgelegenheid enz. Die kwantificering is juist het nieuwe en het aardige.

Zo komen we bij de macronormen kengetallen tegen over milieu-aantasting, huisvesting, onderwijs, gezondheidszorg, sociale zorg, ruimte en infrastructuur. Men ziet het: de kwaliteit van het bestaan wordt gevangen in kwantitatieve maatstaven. Die kant zal het nu eenmaal op moeten, wil men de politiek t.a.v. de kwaliteit operationeel maken.

Het tweede intermezzo geeft een karakterisering van de bedrijfstakken naar de normen kwaliteit van de arbeid, grond-

gebruik, milieubescherming, energieverbruik en effect op internationale arbeidsverdeling. Rekening houdend met de onderlinge betrekkingen tussen de bedrijfstakken worden ook gecumuleerde kengetallen gegeven, behoudens voor het laatstgenoemde punt.

Dit zijn allemaal aangelegenheden waarmee bij selectieve groeipolitiek rekening moet worden gehouden. Kwantificering van normen en kenmerken maakt het in beginsel mogelijk, de signalen voor de bedrijfsbeslissingen en daarvan vooral de investeringsbeslissingen bij te stellen door een systeem van heffingen en subsidies. Voor zover dit gelukt, kan de overheid volstaan met een parametrisch sturen van de groei, zonder op de stoel van de ondernemers te gaan zitten. Maar het is op verschillende punten wel moeilijk. Niet alleen moeten enkele maatstaven nog verder worden verfijnd, maar bovendien wijzen er verschillende in tegengestelde richting: een algemene kwaliteitsindex is niet mogelijk. Met name het milieu en de energie staan nogal eens op gespannen voet met elkaar. Ook rechtstreekse maatregelen ter verbetering van het milieu blijken dikwijls sterk energie-intensief te zijn. De problematiek van het Rapport van de Club van Rome komt hier om de hoek kijken. Maar laten we de wereldellende nu maar even vergeten. We hebben de handen vol aan ons zelf.

Conclusies

Ik kom ten slotte tot de volgende puntsgewijs geformuleerde conclusies.

1. Het sombere perspectief is vermoedelijk nog te optimistisch.
2. Het roer moet om (maar waar zit het eigenlijk: bij het kabinet of bij de vakbeweging?).
3. Misschien kunnen we onder de doem uit door te stellen: het CPB heeft eigenlijk iets gedaan wat niet mogelijk is.
4. Dan blijft er toch een onbestemd onbehagen over de toekomst hangen, omdat we de nota, eenmaal gelezen hebbende, niet meer kunnen vergeten.
5. Ik heb makkelijk praten, maar je zal dit als CPB maar moeten doen
6. Daarom zal mijn plank in de toekomst toch nog wel steeds voller worden.
7. Ik heb nu weer geruime tijd stof voor actualiteitencolleges (tenzij collega's zeggen dat dit op hun gebied ligt).

F. Hartog

Rectificatie

In ons artikel over de inkomensegalisatie sinds 1938 (*ESB* van 15 september jl.) schreven wij, dat er in Nederland ruim duizend belastingplichtigen zijn met een inkomen van een miljoen gulden of meer. Dit is een te hoge schatting; het aantal is waarschijnlijk kleiner. Dr. J. B. D. Derksen wijst ons op nog niet gepubliceerd materiaal van het CBS, waaruit blijkt dat in 1972 meer dan duizend personen (om precies te zijn: 1317) een belastbaar inkomen hadden van meer dan een half miljoen gulden. Gemiddeld per aangeslagene is dit 1,26 miljoen gulden. Door op deze gegevens de wet van Pareto toe te passen met een α van 2,5 komt Derksen tot een aantal aangeslagenen van 233, die een belastbaar inkomen hadden van een miljoen of meer. Wij zijn collega Derksen dankbaar voor deze verbetering.

J. Pen
J. Tinbergen

Jaarverslag, publikaties en studierapporten van de Rijksplanologische Dienst

DRS. S. E. PRONK*

Jaarverslag 1975

De Staatsuitgeverij noemt het jaarverslag van de Rijksplanologische Dienst: „Verplichte lectuur voor u die op de hoogte wil blijven van de ruimtelijke ontwikkelingen!“. Dat is onmiskenbaar reclamepraat, maar dan wel praat met een hoog waarheidsgehalte. Het recentelijk gepubliceerde *Jaarverslag 1975* van deze dienst vormt er stellig het bewijs voor. In de 244 bladzijden die het verslag telt zijn een massa nuttige gegevens opgenomen, over ervaringen met de Wet op de Ruimtelijke Ordening, over de stand van zaken met betrekking tot de streekplannen, over het onderzoek dat ten behoeve van het ruimtelijke beleid wordt ondernomen enz. enz. Kennelijk is er nog steeds een sterke groei in de taken waarvoor de dienst zich ziet gesteld. In de verslagperiode vertrokken 12 medewerkers, maar daartegenover werden 62 nieuwe medewerkers aangetrokken. Het aantal formatieplaatsen bedraagt thans omstreeks 280, hetgeen een uitbreiding van circa 12% betekende vergeleken met het voorgaande jaar. Dat kan worden gezien als een teken, dat de overheid zich haar verantwoordelijkheid ten opzichte van dit beleidsterrein terdege bewust is. Stellig zullen er echter anderen zijn, die het uitleggen als een verdere bureaucrativering van de ruimtelijke ordening en er grote gevaren aan verbonden achten. Uit het oogpunt van werkgelegenheid voor planologen kan het in elk geval positief worden gewaardeerd. Opgemerkt zij, dat uiteraard niet gezegd is, dat ook in de volgende jaren uitbreidingen zoals de onderhavige zich zullen voordoen.

De ruimtelijke ordening heeft te maken met zeer verschillende tijdschalen. Dit lijkt een uiterst fundamenteel aspect, waaraan — dit terzijde — wellicht lang niet voldoende aandacht wordt geschonken. Hôe verschillend eigenlijk wel, wordt op prachtige wijze geïllustreerd door het begin van hoofdstuk II 2, dat over het natuurlijke milieu gaat. Daarin wordt op puur ambtelijke wijze iets verteld over een in het verslagjaar verschenen brief van de minister-president inzake de coördinatie

van het milieubeleid, aansluitend op een eerdere brief dienaangaande van vijf jaar geleden. Die mededeling wordt echter voorafgegaan door een paragraaf onder het opschrift „Onrust“, waarin in ruim één bladzijde tekst iets gezegd wordt over de vijf miljard jaar van het bestaan van de aarde. Dat is een periode, waar maar weinig mensen zich iets bij kunnen voorstellen. Om zulks te vergemakkelijken wordt dan wel — zo ook in dit stuk — het gebeuren uitgezet op de schaal van één jaar. Pas in de laatste minuut van dat jaar zijn allerlei explosieve ontwikkelingen waar te nemen, die de vrees hebben doen ontstaan dat „in de laatste seconde van dat jaar de lont is aangestoken die bij de eerste slag van twaalf de wereld in een daverende knal uiteen zal laten spatten“. De onrust die daaraan ten grondslag ligt is veroorzaakt door — pas een paar dagen voor het einde van het jaar ten tonele verschenen — „harige mensachtige wezens behorend tot de biologische familie der hominiden“. Een luttel aantal bladzijden verder begint hoofdstuk II 3 over de sociaal-economische ontwikkeling. En daarin komt een foto voor van een flink aantal van deze harige wezens, die inkopen doen in het Maxis zelfbedieningswarenhuis in Muiden. De tijd is drie seconden voor twaalf zo te zien.

Homo sapiens als consument komt ook ter sprake in hoofdstuk II 1 B over verschuivende opvattingen. Daar wordt een en ander gezegd over de ervaringen met de welvaart, die sommigen — zo staat er — teleurstellen. Tja, de welvaart en de technocratische verzorgingsstaat waarin ze is verwezenlijkt, heeft al bij menigeen minder opgewekte overdenkingen opgewekt. Van Heek heeft in zijn afscheidscollage in 1972 opgemerkt: „De verzorgingsstaat is door de meerderheid van de bevolking wel rationeel aanvaard, maar blijkt niet emotioneel verankerd te zijn“. In dit deel van het jaarverslag wordt ingegaan op het onderscheid dat kan worden gemaakt tussen enerzijds immateriële consumptiegoederen en anderzijds materiële consumptiegoederen, welke laatste weer zijn in te delen in twee categorieën, nl. die bestemd om te

voorzien in fundamentele behoeften van de mens en die waarvan het bestaan, of tenminste de verspreiding, is toe te schrijven aan nieuwe technologische ontwikkelingen. Vooral deze laatste categorie is het beeld van onze samenleving in sterke mate gaan beheersen. Een moeilijkheid bij het verkrijgen van verder zicht op deze materie is, dat de meeste consumptiegoederen op een hele reeks van waarden zijn betrokken. Zodoende is een balans niet gemakkelijk te maken. „Het is echter wel duidelijk — zo wordt geconcludeerd — dat de maatschappelijke aspecten van consumptie onderwerp van planning kunnen en mogen zijn. In het kader van de ruimtelijke ordening vereisen de gewenste zuinigheid met ruimte en energie en de zorg voor het leefmilieu dat met betrekking tot de consumptie doelstellingen worden ontwikkeld“. Hear, Hear. Nu ja, van de consumentensovereiniteit was toch al weinig over. Het schijnt tegenwoordig al moeilijk te zijn van de Amro Bank over te gaan naar de ABN.

Publikaties

Sinds de rapportage over het *Jaarverslag 1974* in *ESB* van 12 november 1975 zijn slechts twee nummers uitgebracht in de serie Publikaties van de Rijksplanologische Dienst.

Publikatie '76-1 heet *Bedrijfsleven en ruimtelijke ordening*. Het is de tekst van een inleiding, die Drs. D. Hazelhoff heeft gehouden in het kader van het 12e Mid-career Management Programme van de Stichting Bedrijfskunde. Voor de deelnemers aan dit „Programme“ is er heel wat nuttige informatie voor het voetlicht gebracht, o.a. over het instrumentarium van de ruimtelijke ordening en over de gedachten inzake de verstedelijking in de toekomst. Een gehoor van kritische economen zou het denkbaar niet erg hebben geapprecieerd, als zijnde een te braaf verhaal. Bij de relatie

*De schrijver is stafmedewerker van het Planologisch en Demografisch Instituut te Amsterdam.

bedrijfsleven en ruimtelijke ordening hebben zij eerder belangstelling voor de machtsverhoudingen in groter en kleiner ruimtelijk kader.

Publikatie '76-2 is van de hand van Dr. H. ter Heide en getiteld *Planning en onderzoek in beweging. Consequenties van ontwikkelingen in de ruimtelijke planning voor het planologisch onderzoek*. Het is de bewerking van een inleiding gehouden voor de Sectie van Planologische Onderzoekers. De laatste tien à vijftien jaar is er in de ruimtelijke planning heel wat veranderd. Er is een verschuiving opgetreden van eindtoestandplanning naar procesplanning, de systeembenadering wordt steeds meer gebruikt en inspraak is een vereiste geworden. Een en ander laat het onderzoek niet onverlet. Onderzoek gaat over het verkrijgen van een beeld van de werkelijkheid. Er wordt een opsomming gegeven van een aantal beletselen, die ten gevolge hebben dat het achterhalen van de ware werkelijkheid nooit met 100% succes kan worden bekrond. In dit geval gaat het bovendien nog om toegepast „beleidsontwerpend” onderzoek. Door de procesplanning is een nauwere samenwerking ontstaan tussen onderzoek en beleid dan vroeger het geval was. Dat is enerzijds communicatieverbeterend, anderzijds communicatieverstorend omdat „de inbreng van het onderzoek a.h.w. onderduikt in de planningmodellen, en daardoor bijv. het expliciteren van voorbehouden moeilijker wordt”. Het Centraal Planbureau heeft — naar men heeft kunnen lezen — ook wel wat problemen met de verwevenheid van beleid en onderzoek. Het is een schrale troost, maar gedeelde smart is halve smart moet men bij de Rijksplanologische Dienst maar denken. Er lijkt geen alternatief te zijn, dus toch maar verder onderzoeken. Weliswaar heeft reeds Goethe zijn Faust laten zeggen:

„Was man nicht weisz, das eben brauchte man,

Und was man weisz, kan man nicht brauchen”,

maar die uitspraak moet nu snel vergeeten worden. Er is nl. ook nog het een en ander te vermelden over nieuwe studierapporten van de dienst.

Studierapporten

Met deze reeks wordt beoogd het meedenken over planologische vraagstukken te bevorderen en op wat langer zicht een bijdrage te leveren tot een verdere verdieping van de planologie als wetenschap. Het vijfde rapport is getiteld *Algemeen Ruimtelijk Planningkader* en wordt in afzonderlijke delen uitgebracht. Het vormt als het ware een reeks in een reeks. In de vorige verslagperiode verscheen het eerste deel over *Planningmethodiek*. Thans kan melding worden gemaakt van twee nieuwe

delen. Deel 2 heet *Doelstellingen bij ruimtelijke planning* en deel 3 is een *Samenvatting landelijke milieukartering*.

Deel 2 is van de hand van Drs. W. Romein en Ir. A. Dekker, die ingaan op het werken met doelstellingen bij ruimtelijke planning in het algemeen, de doelstellingen in het kader van de Derde nota en de doelstellingen in het kader van de structuurschema's. Nu tal van overheidsinstanties van verschillend bestuursniveau en uit diverse sectoren zich belast zien met de taak bijdragen te leveren in het totale planninggebeuren, is het ontstaan van een terminologische chaos niet denkbeeldig. Dit rapport is van betekenis om althans die chaos te voorkomen. Het mikt overigens op meer: het geven van een grondslag voor het opzetten van een volledige doelstellingenstructuur voor het geheel van alle mogelijke plannen.

Deel 3 van het *Algemeen Ruimtelijk Planningkader* is gewijd aan een samenvatting van de landelijke milieukartering. Die is uitgevoerd door een team van onderzoekers en werd opgezet om een ecologische fundering te leveren voor de procesplanning. Milieukartering moet — te zamen met onderzoek naar het landschapsbeeld, naar de cultuurhistorische kenmerken en naar de milieubelasting — bijdragen tot de waarborging van de diversiteit, samenhang en duurzaamheid van het fysisch milieu. Het afwegen van de voor- en nadelen bij het geven van een bepaalde bestemming aan specifieke gebieden, kan nu mede plaatsvinden op grond van een vrij nauwkeurig inzicht in de geschiktheid van het betrokken milieu voor het vervullen van ecologische functies. Bij de samenstelling is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van reeds voorhanden zijnde gegevens, die zijn verwerkt in een kartering gericht op de ruimtelijke planning op nationaal niveau. De gegevens zijn weergegeven op twee kaarten met een schaal 1:200.000. De gebieden met vrijwel overal natuurlijke elementen van nationale betekenis springen er duidelijk uit. Het lijkt niet aanbevelenswaardig daar grond te verwerven voor enigerlei industriële activiteit.

Het zesde rapport in de reeks is *Sociale spanningen in een maatschappij van overvloed; zelfmoord als indicator*. Wellicht zijn er lezers, die er wat van schrikken dat dit onderwerp in deze reeks aan de orde komt. Misschien zullen zij zelfs concluderen, dat het kennelijk met de ruimtelijke ordening maar bar en boos is gesteld. Dat is echter te voorbarig. De schrijver van de studie — Prof. Dr. C. S. Kruijt, een specialist op het gebied van zelfmoord als sociaal verschijnsel — is adviseur van de Rijksplanologische Dienst, maar natuurlijk gaat het hier zeker en gewis ook om een sociale indicator waaraan men bij de ruimtelijke planning de nodige aandacht moet schenken. „Op het terrein

van het centrale thema van de ruimtelijke ordening ligt de studie niet; — zo wordt in het voorwoord opgemerkt — als achtergrond en inspiratie voor het planologisch werk lijkt zij evenwel waardevol”. In hoofdstuk II 1 b van het jaarverslag wordt er dan ook naar verwezen. De helft van de Nederlandse bevolking — zo staat daar — is ontevreden over zijn levensomstandigheden. Dientengevolge nemen ziekten welke samenhangen met stress, het alcoholen het druggebruik toe; het roken neemt niet af; daarentegen vertoont het zelfmoordpercentage een stijgende lijn.

Het studierapport is een nevenproduct van een groot onderzoek, dat onder leiding van N. Speijer en C. S. Kruijt in 1970 is gestart. Daarvoor werden gegevens verzameld over personen die in 1970/1971 een al of niet met de dood eindigende poging tot zelfmoord ondernamen. Het is geen eenvoudige aangelegenheid om daar onderzoekmatig vat op te krijgen. Het begin van het rapport heeft dan ook enigszins het karakter van „degens kruisen” met Jack D. Douglas, die sceptisch staat tegenover een macro-sociologische aanpak via statistieken. Kruijt onderstreept nog eens, dat hij de benadering via de sfeer van het micro-sociale leven eveneens van grote betekenis acht. Hoe van micro naar macro moet worden toegevoerd staat hem evenwel niet duidelijk voor ogen. In de economie ligt dat ook niet zo gemakkelijk. De macro benadering van Kruijt gaat over het zelfmoordniveau in de westerse wereld. Regionaal inzicht wordt verschaft op het niveau van landen of landengroepen in Europa, Noord-Amerika en Australië plus Nieuw-Zeeland, alsook Japan. Gegevens op het niveau van provincies en stadsgewesten worden niet — nog niet — verstrekt.

Het zevende rapport in de reeks is getiteld *Beleidsalternatieven ten behoeve van de Verstedelijkingsnota*. Het is opgesteld door de z.g. Integratiegroep van de Rijksplanologische Dienst en die was weer een vervolg van de werkgroep die zich met het opstellen van het studierapport over de scenario's heeft beziggehouden. *De Verstedelijkingsnota* is verschenen in februari 1976; dit studierapport werd in mei daarop gepubliceerd. Ietwat als de bekende mosterd na de maaltijd, zou men kunnen zeggen. De beleidsalternatieven worden in de *Verstedelijkingsnota* echter maar summier beschreven. Het rapport geeft er uitgebreidere informatie over en de gang van zaken bij de totstandkoming van de alternatieven wordt uit de doeken gedaan. In het studierapport en de *Verstedelijkingsnota* wordt trouwens over en weer naar elkaar verwezen. De verwevenheid van beleid en onderzoek — hiervoor bij Publikatie '76-2 al ter sprake gekomen — is ook in dit geval duidelijk aanwezig.

S. E. Pronk

Joseph Alois Schumpeter

(1883-1950)

Schumpeter werd geboren in Triesch, nu Tsjecho-Slowakije, dat toen deel uitmaakte van de Oostenrijks-Hongaarse monarchie, als zoon van een textielabrikant. Hoewel zijn vader stierf toen Schumpeter vier jaar was, heeft de industriële achtergrond van zijn familie waarschijnlijk een grote rol gespeeld bij zijn denken. Een overheersende invloed ging verder uit van het milieu van zijn stiefvader, Von Keler, commandant van alle Oostenrijkse troepen gelegerd in het toen zo belangrijke Wenen. In deze sfeer van grandeur zou hij gevormd worden tot wat hij tot het einde van zijn leven zou blijven: „the cultivated Austrian gentleman of the old school”, die capaciteiten slechts toebedeeld zag aan een beperkte elite. Von Beckerath zou later schrijven: „This fact, that his heart was most deeply attached to something of the past, irretrievably lost, may account in part for his remarkable and sometimes misunderstood capacity for detachment from current problems and aspirations”. In Wenen bezocht Schumpeter het aristocratische Theresianum Gymnasium en ging hij rechten en economie studeren. Rond de eeuwwisseling was Wenen een leidend centrum voor de economiestudie in de wereld, met hoogleraren als Menger, Böhm-Bawerk en Von Wieser. Schumpeter blonk snel uit en kwam in contact met medestudenten als Von Mises en de jonge marxisten Bauer en Hilferding. Tijdens deze periode deed hij zijn kennis op van het marxisme en kreeg hij belangstelling voor het socialisme.

Nadat hij in 1906 was afgestudeerd, ging Schumpeter na een verblijf van enige maanden in Engeland naar Egypte, waar hij bijna twee jaar als internationaal jurist werkte en tevens – met groot succes – de zaken behartigde van een Egyptische prinses. Dit is de tijd van Schumpeter als bezitter van renpaarden, een tijd, waaraan door ziekte vroegtijdig een einde werd gemaakt. Hij werd toen enige jaren hoogleraar in Cernowitz en daarna, door toedoen van Böhm-Bawerk, die al snel zijn genie herkend had, in Graz, ondanks verzet van de faculteit (die niet graag de enfant terrible van Cernowitz binnenkreeg).

Mede ten gevolge van de anti-Schumpetersfeer daar bracht Schumpeter veel tijd door in Wenen en in het buitenland (o.a. met een jaar gasthoogleraarschap aan de Columbia university). Zijn wetenschappelijke werk leed hier echter niet onder: „Joseph Schumpeter was never a beginner but, a precocious genius; he entered the scientific arena as a full-fledged master” (Spiethoff).

In 1918 aanvaardde Schumpeter onder het motto „als iemand zelfmoord wil plegen, is het goed als er een arts aanwezig is” een adviseurschap van de socialisatie-commissie in Berlijn en in 1919 leidde zijn bekendheid met de socialistten tot het aanbod van de voor de politieke partijen niet

aantrekkelijke post van minister van Financien in de financieel en politiek in chaos verkerende eerste Oostenrijkse republiek. Deze taak bleek te zwaar. Door rechts gewantouwd omdat hij met socialistische steun minister was geworden en door links gewantouwd om zijn niet-socialistische ideeën, in conflict met het bureaucratisch apparaat en apart staand door een heel andere visie op de buitenlandse politiek (nl. aansluiting bij het Westen i.p.v. bij Duitsland), trad Schumpeter al snel af. Schumpeter werd toen directeur van de Biedermann-bank die echter in de totale financiële malaise vlug failliet ging, hetgeen Schumpeter zijn gehele vermogen kostte en hem met een zware schuldenlast – die hij de volgende 10 jaar afbetaalde – achterliet. Na deze mislukkingen keerde hij terug naar de academische wereld door een professoraat te aanvaarden in Bonn, van waaruit hij een aantal gasthoogleraarschappen vervulde in Harvard en Japan.

Ook in zijn persoonlijk leven heeft Schumpeter in deze periode nogal wat tegenslagen te verwerken gehad. Schumpeters eerste huwelijk, met een 12 jaar oudere Engelse was vanaf het begin (1907) een fiasco. De grootste persoonlijke invloed op zijn leven had, en hield zijn moeder. Deze bereidde zijn tweede huwelijk voor hem voor; met de 22 jaar jongere, toen 21 jaar oude eenvoudige Annie Reisinger. Dit gelukkig begonnen huwelijk eindigde tragisch toen na een jaar zijn vrouw in het kraambed kwam te overlijden. In hetzelfde jaar stierf ook zijn geliefde moeder. Haberler schreef hierover: „After that time a streak of resignation and pessimism was unmistakable in his character”. Misschien heeft de voortdurende grote produktiviteit op wetenschappelijk gebied te maken met het feit, dat Schumpeter zich hierna volledig op zijn werk gooide. Zijn uiteindelijke vertrek naar de Verenigde Staten is mogelijkwerwijs een zich bewust verwijderen geweest van het verleden met zijn zorgen en teleurstellingen. Het is kenmerkend, dat hij de laatste 18 jaar van zijn leven Europa niet meer heeft bezocht. Toch zou Schumpeter nog een zeer harmonieus en gelukkig huwelijk sluiten. Na een aantal jaren bij Taussig in huis te zijn geweest, trouwde hij in 1937 met de hem toegewijde

Elisabeth Boody, zelf econometiste, die de twee jaar dat zij hem overleefde zou wijden aan het posthuum uitgeven van de in verspreide manuscripten min of meer gereed zijnde *History of economic analysis*.

Hoewel Schumpeter zelf placht te zeggen dat iemands werkelijke creatieve periode in de eerste dertig jaren van zijn leven ligt, is hij zelf gedurende zijn hele leven enorm productief geweest (in totaal een twintigtal boeken, honderden artikelen en ontelbare lezingen). Toch zou men kunnen stellen dat de werken van de tweede helft van zijn leven een uitwerking en consolidatie van de ideeën van de eerste helft waren.

Zijn eerste werken stonden in het teken van de wiskunde en de statistiek. Reeds in 1906 schreef Schumpeter in *Über die mathematische Methode der theoretischen Ökonomie* dat „auf dieser Methode die Zukunft der theoretischen Ökonomie als Wissenschaft beruht“. Schumpeter heeft dan ook zijn gehele leven gepoogd de wiskundige aanpak te bevorderen. Zo heeft hij de *Econometric Society* helpen oprichten, waarvan hij de eerste voorzitter werd (ook van de *American Economic Association* bekleedde hij het voorzitterschap). Slechts aan het einde van zijn leven heeft Schumpeter enige kritische geluiden laten horen t.a.v. de wiskundige benadering. In Schumpeter and quantitative research in economics schreef Tinbergen dan ook: „It is striking, therefore, that upon a careful study of his own largest publication since then – *Business Cycles* – one finds a mental attitude vis-à-vis econometric work which is not only rather critical but to some extent alien to it“. Schumpeter die zich met zijn grote eruditie over het algemeen snel gerechtigd voelde op de meest uiteenlopende gebieden mee te praten, is op het gebied der econometrie opvallend bescheiden gebleven en heeft altijd doen uitkomen, dat hij zich op dit gebied niet voldoende capabel voelde (dit ondanks het feit, dat hij zijn gehele leven bijna dagelijks enige tijd aan wiskunde besteedde).

In 1908 komt het eerst grote werk van Schumpeter uit: *Das Wesen und der Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie* waarin Schumpeter probeerde de economische wetenschap van richting te doen veranderen, namelijk van de methoden van de z.g. historische school naar de kant van de z.g. zuivere economische theorie in de zin van het systeem van Walras „the greatest of all theorists“. Het is begrijpelijk dat dit boek in de toenmalige wereld van Duitse economen geen gunstig onthaal kreeg; het gaf de auteur echter wel bekendheid. Vier jaar later verscheen een nieuw boek, een boek dat de 29-jarige auteur op slag wereldberoemd maakte: *Theorie der Wirtschaftlichen Entwicklung*, het baanbrekende werk over het proces van economische verandering. In 1914 komt Schumpeters derde grote werk uit *Epochen der Dogmen und Methodengeschichte*. Deze ongelofelijke prestaties van een zo jonge econometist ontlokte Spiethoff de opmerking: „One scarcely knows which is more amazing, that a man of 25 and 27 should shape the very foundations of his science or that a man of 30 should write the history of that discipline.“

Hiermee was de basis van Schumpeters grote bijdragen gelegd. De conceptie van de dynamiserende „innovator“, zijn visie op de conjunctuurgolven als produkt van de „innovations“, zijn rentetheorie en zelfs de opkomst en ondergang van het kapitalisme kan men hier reeds vinden. Op deze basis bouwde hij verder in *Business cycles, a theoretical, historical and statistical analysis of the capitalist process* (1939) en *Capitalism, socialism and democracy* (1942, in zekere zin zijn beroemdste werk, maar door de auteur zeker niet als zijn beste werk beschouwd) alsook in zijn posthuum uitgekomen *History of economic analysis* (1954). Er zit een zekere tragiek in het feit dat de beide grote werken Dogmengeschiede en *Business cycles* door het uitkomen op het moment van uitbreken der wereldoorlogen minder aandacht kregen dan zij verdienden. Bij de uitbouw van zijn stelsel hoort men wel de kritiek dat Schumpeter de latere ontwik-

kelingen in de economische wetenschap, de econometrische aanpak, de theorie van de monopolistische concurrentie en met name de Keynesiaanse economie, die voor grote delen inpasbaar zouden zijn, niet verwerkt zou hebben in het Schumpeteriaanse systeem.

Een feit is, dat hoewel zowel Keynes als Schumpeter grote waardering hadden voor het kapitalistische systeem en zij beiden het neoklassieke theoretische systeem eerder amendeerden dan vervingen, Schumpeter – afkerig van korte-termijnmaatregelen en wantrouwend t.o.v. politici – tot het einde van zijn leven zeer sceptisch is geweest tegenover de ideeën van Keynes. Hij zag deze, gelijk die van Marx als een ondermijning van het kapitalisme. Ten opzichte van vrienden en collega's en studenten toonde Schumpeter een grote loyaliteit, toegewijde en behulpzaamheid. Niets was hem voor hen te veel, terwijl hij voor zich zelf nooit enige hulp vroeg, met name niet bij zijn wetenschappelijke arbeid (Haberler noemt hem „a lone wolf in his scientific work“).

Toch was Schumpeters prestige op de universiteit en daarbuiten niet wat men zou verwachten. Zijn af en toe ontactisch optreden, zijn joodse afkomst, zijn neiging in het centrum van de belangstelling te willen staan (hetgeen vaak uitgelegd werd als arrogantie), zijn populariteit bij jonge medewerkers en studenten (die hem als leraar waardeerden, ook als zijn colleges voor sommigen te moeilijk en te weinig systematisch waren), zijn aanvallen op de Amerikaanse binnenlandse en buitenlandse politiek (anti New Deal), en misschien ook zijn neiging de zijde van minderheidsgroeperingen te kiezen, hebben hiertoe mogelijkwijs bijgedragen.

Het gebrek aan erkenning moet Schumpeter dwars hebben gezeien (Haberler noemt hem zelfs „fundamentally not a happy man“), want hoewel hij dat zelden liet blijken was hij gevoelig voor populariteit en succes. In dit licht moet men ook het plezier zien waarmee hij – liefst voor een groot publiek – zijn talrijke in prachtig Engels en in een barokke stijl gegeven lezingen, redevoeringen en colleges gaf (Samuelson: „As a teacher Schumpeter was a great showman“). Waarschijnlijk waren zijn enorme garderobe en het altijd tot in de puntjes verzorgd zijn hiervan ook een uiting. Aan de ene kant was Schumpeter de koele geleerde, die bescheiden nooit uit eigen werk aanhaalde en gedreven niet zozeer door emotioneel-ethische dan wel intellectuele belangstelling stelde: „Economics is not a philosophy but a science; hence there should be no „schools“ in our field“. Aan de andere kant was hij een ambitieus, gevoelig mens, die het waarschijnlijk wel prachtig had gevonden als er een Schumpeterschool was ontstaan. Dit is de ambivalentie van Schumpeters leven. Voor alles was Schumpeter echter een beminnelijk mens, die iedereen aandacht gaf en uit iedere gedachtenexpressie het goede probeerde te halen (Samuelson stelde zelfs „He tolerated too many interruptions from gradchasers, fools and exhibitionists“). Dit was ook de methodologische achtergrond van Schumpeter die reeds in 1914 verzuchtte: „When at last will the day come when all will realise . . . that the ocean of facts has innumerable aspects which call for innumerable different modes of approach“. Uit deze aspectbenadering heeft Schumpeter als groot econometist, socioloog en historicus geprobeerd een bouwwerk op te trekken dat qua breedheid, doordachtheid en strekking (ondergang van het kapitalisme) te vergelijken is met het systeem van Marx en dat nog hoogst actueel is. Zo probeerde hij te voldoen aan zijn eigen eisen: „What our time needs most and lacks most is the understanding of the proces which people are passionately resolved to control. To supply this understanding is to implement that resolve and to rationalize it. This is the only service the scientific worker is, as such, qualified to render“ en „nobody who craves for quick and short answers to burning questions of the day will care to entangle himself in difficulties which only patient labor can clear in the course of many years“.

H. M. Becker

Beurskoersen en investeringen

W. L. MOERMAN*
M. PEEKEL

In de literatuur over macro-economische investeringstheorieën wordt naast het neoklassieke en het accelerator-model aandacht besteed aan het „security-value-model” 1). Dit „security-value-model” is in het begin van de jaren zestig ontwikkeld door met name James Tobin 2). Het model onderscheidt zich essentieel van andere investeringsmodellen doordat de marktprijs van de bestaande kapitaalgoederenvoorraad (kgv) kan afwijken van de prijs van nieuw te produceren kapitaalgoederen. De verhouding tussen deze twee prijzen staat algemeen bekend als de factor „q”. Als de prijs van de bestaande kgv hoger is dan de prijs van de nieuw te produceren kapitaalgoederen, $q > 1$, is het aantrekkelijk om meer nieuwe kapitaalgoederen aan te trekken, of anders gezegd: investeren wordt aantrekkelijker 3).

In de Verenigde Staten zijn enkele onderzoeken gedaan, waarbij men voor een bepaalde periode, op basis van Amerikaans cijfermateriaal en met behulp van nogal grove schattingsmethoden, waarden voor q heeft berekend. In dit artikel wordt getracht aan de factor q een kwantitatieve inhoud te geven op basis van Nederlands cijfermateriaal. We zullen eerst ingaan op de theoretische achtergrond van q, daarna zetten we uiteen hoe we het begrip q hebben geoperationaliseerd en vervolgens geven we de resultaten van onze berekeningen.

Theorie

Als uitgangspunt van onze analyse gebruiken we de „portfolio-balance-approach” 4). Deze benadering houdt in, dat we het economische leven vanuit de balans beschouwen. De objecten van analyse zijn het vermogen, de activa en passiva waaruit het vermogen is opgebouwd, zoals bijvoorbeeld geld, obligaties en fysiek kapitaal, alsmede de hoogte en de structuur van de prijzen en de rentevoeten, die op deze activa betrekking hebben. De marktprijs van de bestaande kgv wordt aangegeven met P. Het is mogelijk, dat deze marktprijs afwijkt van p, de prijs van de lopende productie van kapitaalgoederen.

De factor q geeft de verhouding aan tussen de markt- en kostprijs van de kgv. In formule:

$$q = \frac{P}{p} \quad (1)$$

Formule (1) is ook te schrijven als:

$$q = \frac{PK}{pK} \quad (2)$$

waarin: K = fysieke kapitaalgoederenvoorraad.

We kunnen q ook als een verhouding van twee rendementen beschouwen. Voor de eenvoud van de analyse veronderstellen we, dat we te maken hebben met onvergankelijk fysiek kapitaal. Dit fysiek kapitaal wordt geacht per jaar een constant bedrag aan inkomsten op te leveren (Z).

Het bedrag der reproductiekosten, pK, is te beschouwen als de contante waarde van de verwachte inkomsten, met als kapitalisatievoet R:

$$pK = \frac{Z}{R} \quad (3)$$

waarin:

Z = verwachte inkomsten per jaar uit fysiek kapitaal;

R = marginaal fysiek produkt van kapitaal, oftewel het Keynesiaanse „marginal efficiency of capital”.

De marktwaarde van fysiek kapitaal wordt bepaald door het marktrendement van kapitaal:

$$PK = \frac{Z}{r} \quad (4)$$

waarin: r = marktrendement op kapitaal.

Formule (2) kunnen we nu herschrijven tot:

$$q = \frac{Z/r}{Z/R} = \frac{R}{r} \quad (5)$$

* De basis van dit artikel is een werkstuk, dat door de auteurs, doctoraal-studenten economie, geschreven is in het kader van het doctoraal-werkcollege „monetaire economie”. De auteurs willen Prof. Korteweg hierbij hartelijk danken voor de steun die zij van hem hebben ondervonden bij het schrijven van dit artikel.

1) Artikelen waarin deze investeringstheorieën aan de orde komen zijn: Charles W. Bisschop, *Business Investment in the 1970's: a comparison of models*, *Brookings Papers on Economic Activity*, 1/1971, blz. 13-58. Barry Bosworth, *The stockmarket and the economy*, *Brookings Papers on Economic Activity*, 2/1975, blz. 257-290. John H. Ciccolo jr., *Four essays on monetary policy*, Ph. D. dissertation, Yale IIn, 1975. Robert F. Engle en Duncan K. Foley, *An asset price model of aggregate investment*, *International Economic Review*, Vol. 16, no. 3, oktober 1975, blz. 625-647.

2) Zie James Tobin, *Money, capital and other stores of value*, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, Vol. LI, mei 1961, blz. 26-37. Andere artikelen waarin de ideeën van Tobin worden uitgewerkt, zijn: W. C. Brainard en J. Tobin, *Pitfalls in financial model building*, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, mei 1968; J. Tobin, *A general equilibrium approach to monetary theory*, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. I, 1969, no. 1 blz. 15-29.

3) Behalve bij Tobin, zien we de mogelijkheid dat $q \neq 1$ ook een belangrijke rol spelen bij de theorieën van Brunner en Meltzer. Zie: Karl Brunner and Allan H. Meltzer, *The place of financial intermediaries in the transmission of monetary policy*, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, Vol. LIII, mei 1963, blz. 372-382. Voor een uiteenzetting van de ideeën van Brunner en Meltzer, zie P. D. van Loo: *Een inleiding tot de Brunner/Meltzer analyse van de macro-economie*, *Maandschrift Economie*, februari 1976.

4) Zie ook: P. Korteweg, *De monetaire sector, het aanbod van geld en de instrumenten van de monetaire politiek*, Stenfert Kroese BV, Leiden, 1971, hfst. 3.

Formule (5) geldt strikt genomen alleen voor onvervangelijk fysiek kapitaal. Voor fysiek kapitaal met een beperkte levensduur zal de relatie tussen r en q niet zo eenvoudig of uitgesproken zijn. Maar in ieder geval zal er een inverse relatie bestaan tussen r en q .

In de moderne monetair-theorie speelt de factor q een uiterst belangrijke rol in het transmissie-mechanisme tussen de financiële en de reële sfeer. Volgens die theorie is q in hoge mate bepalend voor de investeringsgeneigdheid van de ondernemers en wordt zelf weer in belangrijke mate medebepaald door financiële en monetair-politieke impulsen.

Stel bijv. dat op een bepaald moment de economie zich op haar lange-termijngroei-pad bevindt, dat de feitelijke samenstelling van het groeiende vermogen overeenkomt met de gewenste samenstelling ervan en dat de groei van de geldhoeveelheid juist voldoende is om de groei van de reële productie te financieren zodat inflatie afwezig is. Stel voorts dat dit evenwicht wordt doorbroken, bijv. doordat de overheid haar budgettekort meer monetair gaat financieren. De groei van de geldhoeveelheid neemt toe. Het interne rendement op geld daalt ten opzichte van de rendementen van de overige vermogensbestanddelen waaronder fysiek kapitaal.

Reallocatie van het vermogen in de richting van onder andere fysiek kapitaal is het gevolg. De marktprijs van het bestaande fysieke kapitaal neemt toe. Het gevolg is dat de factor q toeneemt en groter wordt dan één. Dit betekent dat de marktwaarde van bestaand fysiek kapitaal groter wordt dan de reproductiekosten ervan. Dat stimuleert de investeringen in nieuwe kapitaalgoederen. Twee citaten van Tobin zijn hier illustratief: „The rate of investment — the speed at which investors wish to increase the capital stock — should be related, if to anything, to q , . . .” 5). En: „. . . the market valuation of equities, relative to the replacement cost of the physical assets they represent, is the major determinant of new investment. Investment is stimulated when capital is valued more highly in the market than it cost to produce it, and discouraged when its valuation is less than its replacement cost” 6).

Operationalisering

In bovenstaand citaat wordt een verbinding gelegd tussen de marktwaardering van aandelen en de waardering van de bestaande kgv. Deze verbinding tussen aandelen en de bestaande kgv werken we hier verder uit. We gaan eerst in op de noemer van q , de bestaande kgv tegen vervangingswaarde (= pK).

De waardering tegen vervangingswaarde vindt in principe plaats op de balans van een bedrijf. Een dergelijke balans ziet er gestileerd als volgt uit:

Balans	
pK	$EV (= A + R)$
NVA	LVV

waarin:

pK = kapitaalgoederenvoorraad tegen vervangingswaarde 7);

NVA = vlottende activa minus vlottende passiva;

EV = eigen vermogen = A (nominaal aandelenkapitaal) + R (reserves);

LVV = lang vreemd vermogen, terwijl uit de balans volgt dat:

$$pK = EV + LVV - NVA \quad (6)$$

Uitgangspunt is nu dat de marktwaarde van een bedrijf „as a going concern” wordt bepaald door de waardering, die de effectenmarkt toekent aan het aandelenkapitaal en het

lang vreemd vermogen van het bedrijf 8). De marktwaarde van een bedrijf heeft zowel betrekking op het netto vlottend actief (NVA) als op de kapitaalgoederenvoorraad (pK). Wij veronderstellen dat, gezien het korte-termijnkarakter van het NVA , de marktwaarde van het NVA gelijk is aan de balanswaarde van het NVA . Om nu de marktwaarde van de bestaande kgv te krijgen, moet het NVA worden afgetrokken van de marktwaarde van het gehele bedrijf. In formule:

$$PK = (k1 \times A) + (k2 \times LVV) - NVA \quad (7)$$

waarin:

PK = marktwaarde van de bestaande kapitaalgoederenvoorraad;

$k1$ = aandelenkoers;

$k2$ = koers van het lang vreemd vermogen.

Uit (6) en (7) volgt:

$$q = \frac{PK}{pK} = \frac{(k1 \times A) + (k2 \times LVV) - NVA}{EV + LVV - NVA} \quad (8)$$

Alleen bedrijven die op de beurs genoteerd zijn, hebben een doorlopende marktwaardering. Bij bedrijven die niet op de beurs genoteerd zijn, komt de marktwaarde alleen bij verkoop tot uiting. Ons onderzoek richt zich in verband met het verzamelen van gegevens van marktwaarderingen van de bestaande kgv op bedrijven die op de beurs genoteerd zijn. Daarbij hebben we ons vooralsnog beperkt tot de productie- of industriebedrijven; financiële instellingen en handels-ondernemingen blijven dus buiten beschouwing. We veronderstellen dat de eerste categorie bedrijven representatief is voor alle Nederlandse bedrijven.

In formule (8) komen twee koersen voor: $k1$, de aandelenkoers, en $k2$, de koers van lang vreemd vermogen. Met betrekking tot $k2$ willen we de volgende opmerkingen maken. Voor het grootste deel van het LVV is geen koers beschikbaar, denk bijvoorbeeld aan pensioenverplichtingen en onderhandse leningen; alleen voor de obligaties bestaat een expliciete beursnotering. De obligatieportefeuille is zeer gedifferentieerd wat betreft looptijd, rente en aflossingsvoorwaarden. Dit maakt de berekening van een samengestelde koers, $k2$, zeer gecompliceerd. Daarbij zijn gegevens over looptijd, rente en aflossingsvoorwaarden niet altijd gemakkelijk te verzamelen. Bovendien wordt van de totale obligatieschuld ieder jaar een gedeelte afgelost. De aflossing vindt plaats tegen nominale waarde. Dit heeft tot gevolg, dat de marktwaarde van de obligatieschuld voor een gedeelte wordt bepaald door de nominale waarde van de obligatieschuld. Op grond van de bovengenoemde punten gaan we uit van de werkhypothese dat de gemiddelde obligatiekoers gelijk is aan één, $k2 = 1$. De marktwaardering van het LVV wordt in onze berekeningen dus gelijk gesteld aan de balanswaardering.

Met betrekking tot het investeringsgedrag willen we nog de volgende opmerking maken. We gaan ervan uit dat dit investeringsgedrag voornamelijk wordt bepaald door de ver-

5) J. Tobin, A general equilibrium approach to monetary theory, *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol 1, 1969, no. 1, blz. 21.

6) W. C. Brainard/J. Tobin, Pitfalls in financial model building, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, mei 1968, blz. 103.

7) Wij veronderstellen dus, dat de waarde van de kapitaalgoederenvoorraad, zoals op de balans vermeld, alhoewel niet altijd de exacte vervangingswaarde van die kapitaalgoederenvoorraad, dan toch in ieder geval de beste benadering van die vervangingswaarde geeft.

8) Zie voor een theoretische beschouwing over de relatie tussen de marktwaarde van een bedrijf en zijn vermogensstructuur: Franco Modigliani en Merton H. Miller, The cost of capital corporation finance and the theory of investment, *American Economic Review*, juni 1958.

houding tussen de marktwaarde van de bestaande kgv en de vervangingswaarde daarvan. Die marktwaarde komt tot stand op de beurs, terwijl de investeringsbeslissingen door de ondernemers worden genomen. Achter de hiervoor beschreven visie op het investeringsgedrag zit dus impliciet de veronderstelling, dat ondernemers streven naar maximalisering van de marktwaarde van hun bedrijf.

Uitwerking

In de CBS-uitgave *Maandstatistiek Financiezeven* zijn voor de jaren 1965-1973 de geaccumuleerde balanscijfers van de op de beurs genoteerde Nederlandse industriebedrijven te vinden. Deze cijfers zijn exclusief de internationals. Door fusie, sluiting of verkrijgen van een beursnotering is het aantal bedrijven in deze groep niet constant (9). Om tot jaargemiddelden te komen, hebben we steeds twee opeenvolgende, op eenzelfde aantal bedrijven betrekking hebbende jaarbalansen gemiddeld. In tabel 1 zijn de gemiddelde jaarbedragen van deze geaccumuleerde balansen weergegeven. Analoot zijn de koersen ook gemiddelden van twee opeenvolgende ultimo jaarkoersen.

Tabel 1. Geaccumuleerde balansgegevens van NVA, LVV, EV en de beurswaarde van de ter beurze genoteerde industriebedrijven; gemiddelde jaarwaarden (in mln. guldens)

Jaar	Aantal bedrijven	kl x A	NVA	LVV	EV
1966	166	4.273	2.318	1.970	4.999
1967	176	5.396	2.903	2.718	6.514
1968	161	6.494	3.188	2.893	6.726
1969	147	5.218	2.797	2.755	5.798
1970	130	5.009	2.668	2.742	5.447
1971	127	4.934	2.764	3.263	5.801
1972	121	6.486	3.376	4.035	6.487
1973	117	7.583	3.699	4.608	6.939

Bron: *Maandstatistiek Financiezeven*, jaargang 16 - 23.

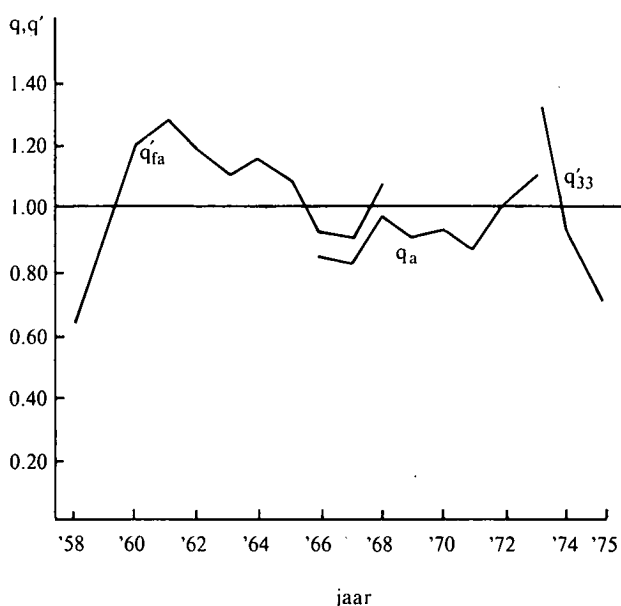
Uitgaande van formule (8) hebben we per jaar met behulp van de gegevens uit tabel 1 voor de groep van alle ter beurze genoteerde industriebedrijven de waarde van q berekend. We geven deze q aan met „ q_a ”. In tabel 2, kolom 3, zijn deze waarden vermeld. In kolom 1 en 2 van dezelfde tabel staan de teller en de noemer van q_a .

Tabel 2. Teller en noemer van q_a (in mln. guldens), alsmede de waarden van q_a en q'_a

Jaar	(kl x A) — NVA + LVV 1	EV — NVA + LVV 2	q_a 3	q'_a 4
1966	3.925	4.651	0,84	0,85
1967	5.211	6.329	0,82	0,83
1968	6.199	6.431	0,96	0,97
1969	5.176	5.756	0,90	0,90
1970	5.083	5.521	0,92	0,92
1971	5.433	6.300	0,86	0,85
1972	7.145	7.146	1,00	1,00
1973	8.492	7.848	1,08	1,09

De invloed van het NVA en het LVV op teller en noemer lijkt in eerste instantie erg groot. Over de gegeven periode bedraagt de waarde van zowel NVA als LVV ruim 50% van de waarde van $kl \times A$. De gecombineerde invloed van NVA en LVV op q_a is aanzienlijk minder, omdat hun invloed tegengesteld is. Bovendien wordt die invloed verminderd doordat het saldo van NVA en LVV zowel in teller als noemer van q_a

Figuur 1

voorkomt. In tabel 2, kolom 4, zien we dat de waarden van q_a weinig afwijken van de waarden van q'_a , welke berekend is volgens de formule:

$$q' = \frac{kl \times A}{EV} \dots \dots \dots (9)$$

q' geeft een benadering van q , zo ook geeft q'_a een benadering van q_a . Formule (9) is theoretisch minder juist dan formule (8), maar maakt het mogelijk voor de periode vóór 1966 en na 1973 benaderingen voor de waarden van q te berekenen.

Voor de jaren vóór 1966 hebben we gebruik gemaakt van de verhouding tussen de koerswaarden van de aandelen van op de beurs genoteerde industriebedrijven en het fiscaal eigen vermogen van die bedrijven (q') 10).

In figuur 1 is q_a weergegeven voor de jaren 1966-1973, zoals berekend volgens formule (8). Voor de jaren 1958-1968 is q'_a weergegeven; deze is dus gebaseerd op de fiscale balansen van alle ter beurze genoteerde industriebedrijven, waarbij we weer zijn uitgegaan van gemiddelde jaarcijfers. Ook bij deze groep is het aantal bedrijven niet constant. Het beschikbaar cijfermateriaal is echter van dien aard, dat we genoodzaakt waren jaargemiddelden samen te stellen op basis van groepen met ongelijke aantallen. Dit heeft invloed op de waarden van q . Deze invloed is echter zo gering, dat het algemene beeld van q over de jaren voor 1966 daardoor niet verandert.

Voor de periode 1966-1968 waren voor beide methoden cijfers beschikbaar. Het blijkt dat q'_a voor die jaren op een hoger niveau ligt dan q_a , maar wel eenzelfde ontwikkeling vertoont. Dit is in overeenstemming met het feit, dat de fiscale balansen gebaseerd zijn op de historische kostprijs van de kapitaalgoederen. De vervangingswaarde, die bij de berekening van q_a is gebruikt, zal over het algemeen hoger zijn dan de historische kostprijs. We veronderstellen dat de ont-

9) De cijfers hebben niet altijd betrekking op exact alle bedrijven, omdat het CBS op het moment van verwerking niet de beschikking had over alle jaarverslagen. In de totale berekeningen van het CBS, deze hebben dus betrekking op alle sectoren van de beurs, zijn gemiddeld ongeveer 90% van de bedrijven verwerkt. Voor het gemak zullen we het in dit artikel toch steeds hebben over „alle op de beurs genoteerde industriebedrijven”.

10) Bron: Integrale telling, *CBS Winststatistiek van naamloze vennootschappen en overige rechtspersoonlijkheid bezittende ondernemingen*, 1966-1969.

wikkeling van q'_{fa} overeenkomt met de ontwikkeling van q_a , alhoewel de waarden van q'_{fa} op een hoger niveau liggen dan die van q_a .

Voor de periode na 1973 zijn nog geen geaggregeerde cijfers beschikbaar. Om voor 1974 en 1975 op eenvoudige wijze een benadering te verkrijgen van q , hebben we een steekproef van 33 bedrijven uit de groep van ter beurze genoteerde industriebedrijven getrokken. Voor deze groep van bedrijven hebben we de factor q'_{33} berekend (11). Om de uit onze steekproef berekende waarden van q'_{33} te kunnen vergelijken met q'_a , hebben we voor een langere periode berekeningen gemaakt. In tabel 3 geven we zowel de waarden van q'_a als q'_{33} .

Tabel 3. q'_a en q'_{33} , 1966-1975

Jaar	q'_a	q'_{33}
1966	0,85	0,82
1967	0,83	0,86
1968	0,97	0,91
1969	0,90	0,97
1970	0,92	0,98
1971	0,85	1,07
1972	1,00	1,31
1973	1,09	1,32
1974	—	0,90
1975	—	0,70 a)

a) Voor 1975 waren nog geen exacte cijfers van het EV aanwezig. Voor de berekening van het EV voor 1975 zijn we uitgegaan van de gemiddelde stijging in de laatste jaren.

Uit tabel 3 blijkt dat er forse verschillen bestaan tussen het verloop van q'_a en q'_{33} . Door analyse van de samenstelling van de steekproef hebben we geprobeerd de oorzaken van de verschillen tussen q'_a en q'_{33} te vinden. Hiertoe hebben we de 33 bedrijven onderverdeeld in sectoren en per sector een aparte q' berekend.

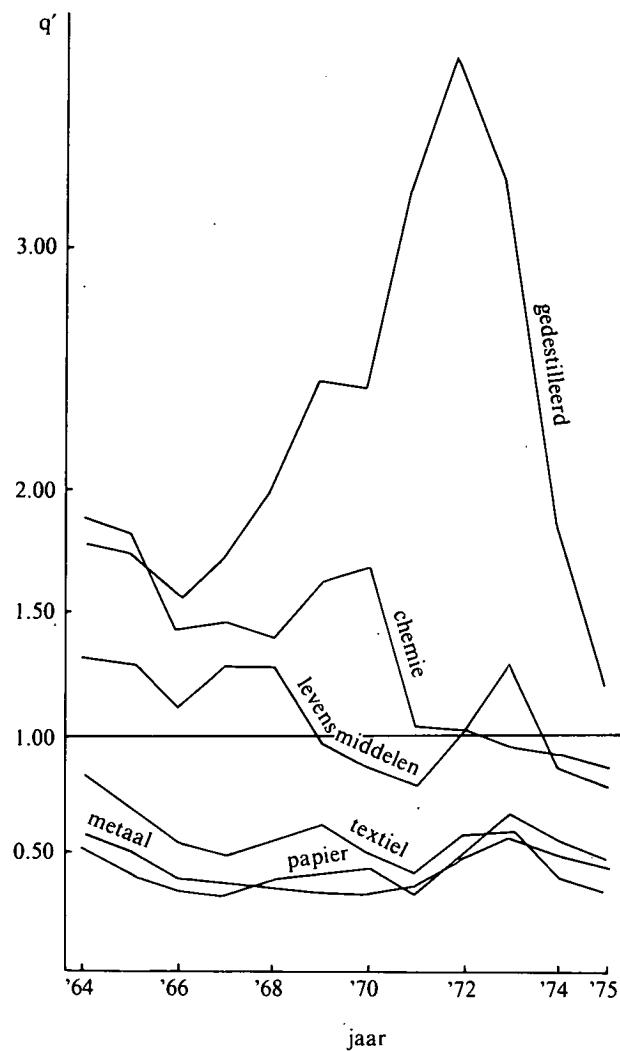
Figuur 2 laat zien, dat de waarden van q' van de sectoren metaal, textiel en papier redelijk overeenkomen; bovendien ligt q' over de gehele periode onder de waarde één (2). De q' -waarden van de levensmiddelensector bevinden zich echter op een duidelijk hoger niveau en zijn afwisselend groter en kleiner dan één. De sector chemie geeft vanaf 1964 een dalend verloop te zien, slechts onderbroken door een forse stijging in 1969 en 1970. De sector gedestilleerd is de enige sector, waarbij q' de gehele periode boven één blijft. We zien dat de bedrijfstakken, die al geruime tijd in de knel zitten, zoals textiel, papier en metaal, ook de bedrijfstakken zijn, die bijzondere lage waarden voor q' hebben.

Uit figuur 2 blijkt, dat er grote verschillen bestaan tussen de waarden van q' voor de verschillende sectoren. Het aandeel van de sectoren is zodoende van grote invloed op de ontwikkeling van een geaggregeerde q' . We kennen uiteraard wel nauwkeurig de relatieve gewichten binnen de groep van 33, maar weten niet hoe het is gesteld met de verhouding tussen de sectoren in de groep van *alle* ter beurze genoteerde industriebedrijven. Het verschil in samenstelling tussen de twee groepen kan wellicht een hoofdoorzaak zijn van de verschillen tussen q_a en q'_a enerzijds en q_{33} anderzijds.

Niettegenstaande de verschillen in ontwikkeling en niveau tussen q_a en q'_{33} kunnen we op grond van de gegevens van de groep van 33 toch een indicatie geven van de richting waarin q zich in 1974 en 1975 heeft bewogen; in figuur 2 zien we namelijk dat q' voor *alle* binnen de groep van 33 onderscheiden sectoren over 1974 en 1975 een min of meer sterk dalend verloop heeft. In figuur 1 hebben we het verloop van q'_{33} voor de jaren 1973-1975 ingetekend. Uit deze waarden van q'_{33} is te concluderen, dat q_a in 1975 op een voor de jaren zestig en zeventig historisch dieptepunt uitkomt.

Uitgaande van de veronderstelling dat de groep ter beurze genoteerde productiebedrijven representatief is voor alle Nederlandse bedrijven, geeft figuur 1 een indruk van het

Figuur 2

verloop van q voor de afgelopen 18 jaar. De twee pieken in 1961 en 1973 springen in het oog. Daarnaast blijkt dat q de laatste tien jaar nagenoeg onder één, de evenwichtswaarde op lange termijn, is geweest. Bij een oppervlakkige beschouwing blijkt, dat deze lage waarden van q in overeenstemming zijn met de geringe investeringslust in de afgelopen periode. Het hierboven beschreven „security-value-model” van Tobin wordt door onze berekeningen dus zeker niet ontkracht. Een nauwkeuriger analyse bijvoorbeeld door middel van het schatten van een investeringsvergelijking, waarbij ook aandacht wordt besteed aan mogelijk optredende time-lags, zou meer inzicht kunnen verschaffen in de bruikbaarheid van de hier weergegeven theorie. Daarbij merken we op dat het niet noodzakelijk is, dat q de enige bepalende factor is voor het investeringsvolume. Wel zal volgens genoemd model moeten blijken dat q een *belangrijke* factor is. In dat geval wordt het van belang dat de overheid zich meer rekenenschap gaat geven van de gevolgen van haar economische politiek voor q en daarmee voor het investeringsvolume.

11) We hebben gebruik gemaakt van de gegevens in de uitgave van de Amro-Bank: *Kerngetallen van Nederlandse effecten*. De veel arbeidsintensievere methode om de jaarverslagen zelf te gebruiken, bleek voor de berekende waarden van q' nauwelijks verschillend te maken.

12) Uit de formules (8) en (9) valt af te leiden, dat als $q' < 1$ ook geldt $q < 1$ en als $q' > 1$ ook geldt $q > 1$. Voorwaarde is wel dat $k^2 = 1$.

Samenvatting

In dit artikel hebben we getracht, voor Nederland, empirische inhoud te geven aan de hoofdvariabele uit de investeringstheorie van Tobin. De essentie van de theorie is, dat er een causale relatie bestaat tussen q , de verhouding tussen de marktwaarde en de vervangingswaarde van de bestaande kapitaalgoederenvoorraad, en het investeringsvolume. Voor de bepaling van de marktwaarde hebben we gebruik gemaakt van de noteringen op de aandelenmarkt; voor de bepaling van de vervangingswaarde zijn we uitgegaan van de balansen van ondernemingen. De berekende lage waarden van q over de afgelopen tien jaar zijn in over-

eenstemming met de geringe investeringslust van de ondernemers. Daarbij valt op, dat er tussen de sectoren grote niveaoverschillen bestaan. Textiel, papier en metaal hadden de afgelopen tien jaar een q met een gemiddelde waarde van ongeveer 0,50. De andere sectoren, levensmiddelen, chemie en gedestilleerd, zaten over die periode op een beduidend hoger niveau. De jaren 1974 en 1975 geven voor alle sectoren een min of meer sterk dalend verloop van q te zien, waarbij alleen de sector gedestilleerd zich boven de evenwichtswaarde één heeft kunnen handhaven.

W. L. Moerman
M. Peekel

10 de rijksoverheid vraagt

hoofd directie financiën (mnl./vrl.) vac. nr. 6-6045/0936

voor het Ministerie van Economische Zaken
t.b.v. de Directie Financiën

De Directie is belast met het bevorderen van een doelmatige en rechtmatige aanwending van departementsgelden, hetgeen inhoudt: beoordelen van financiële aspecten van beleidsmaatregelen; samenstellen van begrotingsstukken en meerjarenramingen; voeren van de centrale administratie en toezicht houden op de uitgave van gelden.

Gevraagd: doctoraal examen economie, b.v.k. openbare financiën of een hiermee vergelijkbare opleiding; ervaring met openbare financiën en een comptabiliteitsfunctie; kennis van het overheidsfunctioneren; organisatorische en bestuurlijke ervaring.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 6824,- per maand.

chef sector buitenland / betalingsbalans (mnl./vrl.) vac. nr. 6-6088/0936

voor het Centraal Bureau voor de Statistiek
t.b.v. de Hoofdafdeling Nationale Rekeningen

De Nationale Rekeningen geven een kwantitatief overzicht van de structuur en ontwikkeling van de Nederlandse economie.

Taak: opstellen van de betalingsbalans op transactiebasis, per jaar en per kwartaal en in verband daarmee ramen en analyseren van de gegevens betreffende de transacties met het buitenland. Hierbij wordt nauw samengewerkt met o.m. de Nederlandsche Bank en het Ministerie van Financiën, terwijl de voorschriften van het Internationale Monetaire Fonds in acht dienen te worden genomen. Onderhouden van in- en externe contacten, alsmede bijwonen van internationale vergaderingen.

Vereist: doctoraal examen economie, SPD of HEAO (BE). Gedegen kennis van de economische en financiële begrippen die in de betalingsbalans worden gebruikt.

Standplaats: Voorburg.

Salaris: afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring max. f 4501,- per maand.

Bovengenoemde salarissen zijn exclusief een toeslag van max. f 30,- per maand en 7,8% vakantie-uitkering.

Schriftelijke sollicitaties, onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe en voor elke vacature een afzonderlijke brief), zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Discussiedag selectieve groei

Is een georiënteerde markteconomie werkelijk een belofte?

Economisch Statistische Berichten en het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Erasmus Universiteit Rotterdam organiseren op zaterdag 20 november a.s. een discussiedag over de nota *Selectieve groei* (Economische structuurnota).

Het programma luidt als volgt:

9.30 uur: ontvangst
10.00 uur: opening door Prof. Drs. H. W. Lambers
10.15 uur: inleiding door Drs. R. F. M. Lubbers, minister van Economische Zaken
11.00 uur: inleiding door Prof. Dr. D. B. J. Schouten
11.45 uur: discussie
12.30 uur: lunch

's Middags zijn er vijf groepsdiscussies, waarbij de artikelen, die in *ESB* over de structuurnota zijn verschenen, als leidraad fungeren.

De deelnemers kunnen uit 5 groepsdiscussies er 2 kiezen.

Van 14.00 - 15.15 uur:

I. *De collectieve sector in macro-economisch perspectief*

Inleider: Prof. Dr. P. J. L. M. Peters; discussanten: Prof. Drs. V. Halberstadt en Dr. W. Drees; voorzitter: Prof. Dr. D. Wolfson

of

II. *Milieu, grondstoffen en energie*

Inleider: Dr. A. A. de Boer; discussanten: Prof. Dr. J. H. P. Paelinck en Prof. Dr. P. Nijkamp; voorzitter: Prof. Dr. L. H. Klaassen

of

III. *De Nederlandse arbeidsmarkt en de internationale arbeidsverdeling*

Inleiders: Drs. J. A. M. Heijke en Prof. Dr. L. B. M. Mennes; discussanten: Prof. Dr. F. van Dam en Drs. H. J. Eijssink; voorzitter: Prof. Drs. C. J. van Eijk

en

van 15.30 - 16.30 uur:

IV. *Overleg tussen overheid en bedrijfsleven*

Inleider: Drs. C. A. M. Mul; discussanten: R. Wijkstra en Prof. Dr. C. J. van der Weijden; voorzitter: Prof. Drs. H. W. Lambers

of

V. *Financiële en andere instrumenten*

Inleiders: Dr. D. M. N. van Wensveen en Dr. A. C. van Wickeren; discussanten: Mr. W. Mazzola en Drs. J. A. Haverhals; voorzitter: Prof. Dr. A. I. Diepenhorst.

De discussiedag vindt plaats op de Erasmus Universiteit Rotterdam, Woudesteincomplex, Burg. Oudlaan 50. Afgezien van de lunch zijn er voor de deelnemers geen kosten aan deze dag verbonden. Aan de deelnemers wordt gratis een congresmap ter beschikking gesteld met de betreffende artikelen uit *ESB*.

Inlichtingen: Mevr. Y. van Baardwijk-Schouten, EUR, H 9-23, Burg. Oudlaan 50, tel.: (010) 14 55 11, toestel 3551. Aanmelding vóór 7 november a.s.

Zij die op deze discussiedag aanwezig willen zijn, worden verzocht onderstaande bon, vóór 7 november a.s., in te vullen en te zenden naar: Mevr. Y. van Baardwijk-Schouten, EUR, H 9-23, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam.

Ondergetekende:

Naam:

Straat:

Plaats:

meldt zich aan voor de discussiedag over de nota *Selectieve groei* op 20 november a.s.;

zal 's middags de volgende discussiegroepen bijwonen:

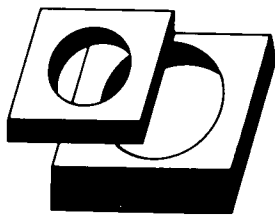
I of II of III* en IV of V*

en wil wel/niet* (op eigen kosten) gebruik maken van de lunch in de kantine van de universiteit.

Datum:

Handtekening:

* Doorhalen wat niet van toepassing is.

Puntenhuur en dynamische kostprijsuur

DRS. J. WALRECHT

In de *Nota huur- en subsidiebeleid* 1) worden twee methoden van huurvaststelling besproken. De eerste is gebaseerd op de kwaliteit van de woning, waarbij gebruik wordt gemaakt van een puntenstelsel. Dit systeem gaat van toepassing worden op vrijwel alle bestaande woningen. De tweede methode is de dynamische kostprijsuur welke op een groot deel van de nieuw gebouwde woningen wordt toegepast; althans de eerste vijf jaar, daarna moeten deze woningen van het ene systeem naar het andere verhuizen. In het *Jaarverslag van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds 1975* komt men daarover de volgende zinsnede tegen 2): „... dat na vijf jaar verplichte huurverhoging in het kader van de dynamische kostprijsuur, een huurder zich beroepende op het huurbedrag dat bij de puntenwaardering behoort, de volgende huurverhogingen weigert te betalen, waardoor het principe van de dynamische kostprijsuur in de knel komt”. Dit is aanleiding om de beide methoden van huurbepaling eens met elkaar te vergelijken en na te gaan wie de gevolgen van de verandering zullen ondervinden: de huurder, de verhuurder of de overheid.

Het puntensysteem

De bestaande woningen worden aan hand van een aantal criteria en met behulp van een puntenstelsel ingedeeld in klassen. In de huuraanpassing 1977 3) zijn bijvoorbeeld criteria: de oppervlakte van vertrekken (per m² wordt een aantal punten toegekend), de centrale verwarming (per radiator een aantal punten), het sanitair, de tuin, de woonvorm, de veroudering en de ligging. In een tabel 4) kan men dan aflezen welke huur (de normhuur) behoort bij de klasse, waar de woning na waardering in terecht komt. De normhuren zullen elk jaar met een trendmatig percentage verhoogd worden. In 1976 was dat 8 in 1977 wordt het 7 of 8. Zolang de woning in dezelfde klasse blijft is de jaarlijkse huurverhoging dus de trendmatige. Het systeem staat echter degradatie toe, o.a.

door veroudering. Het totale puntenaantal zal in de loop der jaren minder worden, waardoor de woning in een lagere klasse komt. Zo'n herklassering zou bijvoorbeeld om de tien jaar kunnen plaatsvinden. Indien een woning bij wijze van voorbeeld in een klasse I valt met een huur van f. 200 en deze woning „degradeert” naar een klasse II met een huur van f. 180 dan kan de huur worden bevroren, totdat klasse II door trendmatige verhogingen een normhuur van f. 200 of meer heeft bereikt. Is de huur weer „genormeerd”, dan volgt de woning weer de jaarlijkse verhogingen tot een volgende degradatie.

De kans bestaat dat woningen die voor het eerst gewaardeerd worden niet die huur hebben welke op grond

**Deze rubriek wordt verzorgd door het
Instituut voor Onderzoek van
Overheidsuitgaven**

van het puntenstelsel zou moeten gelden. Is de huur te hoog in vergelijking tot de kwaliteit dan zal ook in dat geval bevroering van de huur plaatsvinden totdat de normhuur de bestaande huur heeft bereikt 5). Is de huur te laag dan kunnen extra huurverhogingen worden toegepast.

De dynamische kostprijsuur

Door Floor 6), in de *Nota volkshuisvesting* 7) en de *Nota huur- en subsidiebeleid* is een formule ontwikkeld waaruit de aanvangshuur van gereedgekomen woningen kan worden berekend. Hierbij wordt rekening gehouden met de levensduur, de stichtingskosten, de veroudering en de restwaarde van de woning alsmede met de jaarlijkse exploitatielasten, de jaarlijkse huurstijgingen en het rendement.

Elke maand wordt voor de dan gereedkomende woningen door het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke

Ordering het rendement bepaald aan de hand van de gemiddelde rente van staatsleningen. Het rendement is voor tien jaar vast en gegarandeerd. De bedoeling van de toverformule is dat geen „overdadige” exploitatiewinsten ontstaan. Woningbouwverenigingen, corporaties e.d. die met vreemd geld moeten financieren spelen quitte; pensioenfondsen, verzekeringsmaatschappijen en andere beleggers krijgen voor hun geïnvesteerd kapitaal uitsluitend het gegarandeerde rendement. De veronderstellingen die aan de formule ten grondslag liggen worden elke tien jaar opnieuw bekeken en zonodig aangepast, bijvoorbeeld voor wijzigingen in de gemiddelde rente van staatsleningen.

De dynamische kostprijsuur is in vele gevallen nog niet de vraaghuur die, afgezien van individuele subsidies en bijdragen, door de huurder betaald moet worden. Deze wordt vastgesteld aan de hand van tabellen 8). Het verschil tussen de dynamische kostprijsuur en de vraaghuur wordt door subsidie overbrugd. Is bijvoorbeeld de eerste 6,5% van de stichtingskosten en de tweede 5,5% dan wordt de subsidie vastgesteld op 1% van de stichtingskosten. Is nu de jaarlijkse stijging van zowel de dynamische kostprijsuur als de vraaghuur 8%, dan stijgt ook de subsidie jaarlijks met 8%.

1) *Nota huur- en subsidiebeleid*, kamerstuk 13025, zitting 1973-1974.

2) *Jaarverslag 1975 van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds*, blz. 18.

3) Circulaire M.G. 76-35, d.d. 15-9-1976, gepubliceerd in de *Staatscourant* van 17 september 1976.

4) Bijvoorbeeld in de *Nota huur- en subsidiebeleid* op blz. 29 of in de *Huuraanpassingen 1976*.

5) In extreme situaties kan de huur zelfs worden verlaagd.

6) J. W. G. Floor, *Beschouwingen over de bevordering van de volkshuisvesting*, Leiden, 1971.

7) *Nota volkshuisvesting*, zitting 1971-1972, kamerstuk 11784.

8) *Beschikking geldelijke steun huurwoningen*, laatstelijk gewijzigd juli 1976.

De subsidie is sluitpost. Vallen bijvoorbeeld de exploitatielasten tegen en staan daar geen extra huurverhogingen tegenover, dan ontstaat aanspraak op (extra) subsidie. Zo ook als tot een geringere stijging van de vraaghuur wordt besloten zonder dat er voordelen elders tegenover staan.

De vergelijking

In de grafiek wordt een voorbeeld gegeven van de huurontwikkeling onder het systeem van dynamische kostprijs-huur en vraaghuur (resp. lijn A en lijn B) enerzijds en van de huurontwikkeling onder het puntensysteem indien dat van begin af aan zou worden toegepast anderszits (lijn C). De kwaliteit van de woning is zodanig, dat de verhuurder bij het puntensysteem dezelfde totaalopbrengst verkrijgt als bij het dynamische systeem. Er is dus geen sprake van overdadige winsten.

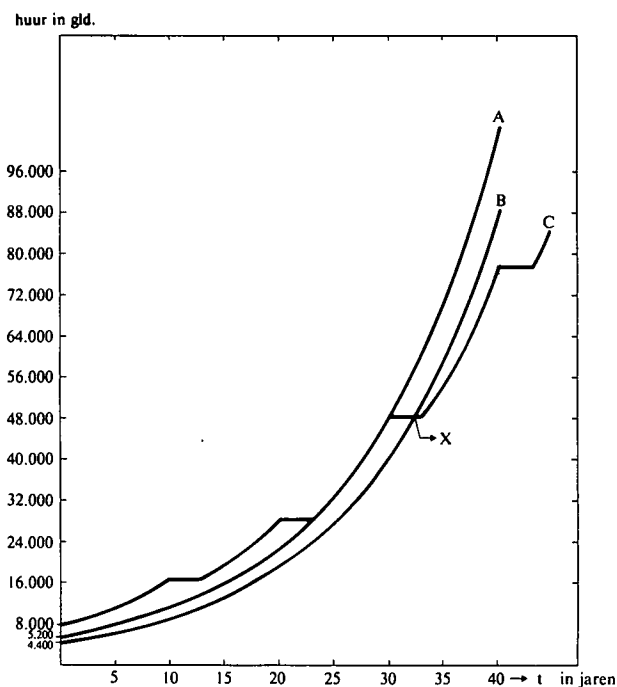
In de grafiek is te zien dat de puntenhuur eerst hoger is dan de dynamische huur en daarna lager. Dit komt door het verschil in de huurontwikkeling van beide systemen. De huurontwikkeling bij het dynamische systeem is gelijkmatig; elk jaar stijgt de huur met een zeker percentage. Bij het puntensysteem is dat niet het geval. Door de kwaliteitsvermindering van de woning en de daaruit voortvloeiende huurbevrozingen blijft de huurontwikkeling achter bij die van het dynamische systeem. Daar er over de gehele periode beziende gelijke huuropbrengsten moeten zijn zal de aanvangshuur van het puntensysteem hoger moeten zijn dan die van het dynamische systeem.

Wat gebeurt er als men na vijf jaar het systeem van de dynamische huur wil inwisselen tegen de puntenhuur? Zoals de grafiek laat zien is de huur die de verhuurder op dat tijdstip zou moeten ontvangen (lijn C) hoger dan die welke het dynamische systeem aangeeft (lijn A). Die hogere huuropbrengsten zijn noodzakelijk om de latere, lagere ontvangsten (in vergelijking tot het dynamische systeem) te compenseren. Moet de huurder daarvoor opdraaien? Gezien de trammelant die er elk jaar ontstaat in de Tweede Kamer over de huurverhoging behoeven de bewindslieden van Volkshuisvesting een stemming over een extra huurverhoging louter om van systeem te veranderen beslist niet met vertrouwen tegemoet te zien.

Wil men huurders en verhuurders niet de dupe laten worden dan zal de subsidie die het verschil tussen kostprijs-huur en vraaghuur overbrugt, verhoogd moeten worden. Daartegenover staat dan een afnemende subsidielast in latere jaren.

Het is echter ook mogelijk dat langs andere weg de problemen enige jaren worden opgeschoven. Men handhaaft in dat geval de vraaghuur van het dynamische systeem en keert als subsidie

Dynamische kostprijs-huur (A), vraaghuur (B) en puntenhuur (C)

het verschil tussen dynamische huur en vraaghuur uit, geheel volgens hetgeen in de *Nota huur- en subsidiebeleid* is omschreven, totdat het jaar komt (punt X in de grafiek) waarin de huurder op grond van de puntenhuur een huurverhoging mag weigeren. Op dat moment kan de overheid alsnog besluiten om gemaakte afspraken tegenover huurder en verhuurder te wijzigen of ze zal dieper in de buidel moeten tasten. Was de subsidielast tot nog toe het verschil tussen lijn A en B, vanaf het jaar X wordt dat het verschil tussen lijn A en C. De subsidielast zal in de toekomst dus hoger komen te liggen dan de *Nota huur- en subsidiebeleid* suggereert.

Deze uitstelpolitiek kan in de zo juist geschetste situatie nu soelaas bieden voor de komende twintig jaar en cynici onder ons zullen zeggen „waar maken we ons druk over”, maar de in de grafiek aangegeven mogelijkheid is er maar één van de drie. Gaan we er in de grafiek vanuit dat de totale huuropbrengsten in beide systemen gelijk zijn, ernstiger worden de problemen, indien de totale huur volgens het puntensysteem anders moet zijn dan volgens het dynamische kostprijsstelsel. De eerste mogelijkheid is dat het puntensysteem uitwijst dat de dynamische kostprijs-huur en de vraaghuur te hoog zijn. Het moment waarop de huurder volgende huurverhogingen mag weigeren komt dan sneller dichterbij dan in de vorige situatie (lijn C verschuift naar beneden en punt X naar links). Het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds vreest zoals gezegd, dat al na vijf jaar deze situatie zal optreden en zich de eerste weigeringen zullen voordoen. Vijf jaar na invoering van de dynamische kostprijs-huur, in 1980, komt de over-

heid in sommige gevallen al voor de keuze te staan of de huurder of de verhuurder er mee op te schepen of zelf een subsidie te gaan geven vanwege de te slechte kwaliteit van de woningen! We horen het de minister al voorstellen in de Tweede Kamer.

Sommigen zullen zeggen dat een omgekeerde situatie geldt indien de puntenhuur uitwijst dat de dynamische huur en vraaghuur te laag zijn (lijn C verschuift in opwaartse richting). Op grond van goede kwaliteit zouden dan extra huurverhogingen plaats mogen vinden. Of dat politiek haalbaar is valt te betwijfelen. Een voorstel van de commissie-Hartog in de *Nota volkshuisvesting 7*) om de huren van de bestaande voorraad huizen eenmalig met 20% te verhogen is afgewezen. En men moet zich de huurders eens voorstellen, die eerst al onder het systeem van de dynamische kostprijs-huur jaarlijks een verplichte huurverhoging moesten betalen, als deze na vijf jaar te horen krijgen dat een ander systeem van huurbepaling „zegt” dat een nog grotere huurverhoging zal worden toegepast.

Ook hier ligt de uitstelpolitiek voor het grijpen, met het gevaar dat aan het einde van de huurperiode (in het 40e jaar bijvoorbeeld) door de huurder toch nog lagere huren worden geclaimd en de overheid ook hier moet bijpassen (lijn C verschuift weliswaar naar boven, doch niet zodanig dat ze geheel boven lijn B komt te liggen).

Conclusies

Er zijn op dit ogenblik twee huurstelsels. Als er van uitgegaan wordt dat èn

Boeken nieuws

A. S. C. Ehrenberg: **Repeat-buying**. North-Holland Publishing Company, Amsterdam/Londen, 1972, 322 blz., f. 43. D. W. Karger: **Het nieuwe produkt**. Samsom BV, Alphen aan den Rijn, 1965, 239 blz., f. 36,75. H. P. Kleynveld: **Adoption of new food-products. An investigation into the existence and the characteristics of food innovators**. Rotterdam University Press, 1974, 133 blz., f. 47,50. R. Leduc: **Marketing van nieuwe produkten**. Samsom BV, Alphen aan den Rijn/Brussel, 1973, 152 blz., f. 28. B. Wieringa: **An investigation of brand choice processes**. Rotterdam University Press, 1974, 271 blz., f. 59,50.

Het betreft hier boeken over de praktijk en de theorie van het marketing-beleid met betrekking tot de produkt- en merken-politiek. Een ieder heeft zijn eigen invalshoek. Die van Leduc behandelt de introductie van het nieuwe produkt op een integrale wijze. Karger gaat ook over geheel andere onderwerpen dan zijn titel suggereert. Kleynveld geeft een analyse van enige enquêtes over consumptiepieniers, op het gebied van voedingsartikelen. Ehrenberg en Wieringa behandelen ieder op mathematisch geavanceerde wijze een onderdeel van het consumentengedrag met betrekking tot de merkkeuze.

Leduc geeft een systematische behandeling vanaf de ontwikkeling van de idee tot en met de landelijke introductie van het produkt. De onderzoeksmethoden, de marketingmix-elementen, de planning en de selectiecriteria worden stuk voor stuk uiteengezet. Geen belangrijk onderwerp wordt overgeslagen. De methode van behandeling is kwalitatief literair, met hier en daar een tabel, grafiek of schema. De voorbeelden in de tekst ontleent de schrijver aan de praktijk, die — mede omdat zij op de Franse markt slaan — verfrissend zijn. Voorbeelden over Citroën en nu eens niet alleen over Ford!

Kargers behandeling is van ongeveer hetzelfde niveau, als dat van Leduc. Er komen veel algemene onderwerpen over

marketing en management in voor. Aan het nieuwe produkt wordt slechts één bladzijde gewijd, zulks in het kader van de behandeling van de reclame, die in totaal veertig bladzijden omvat. Overigens besteedt Karger veel aandacht aan praktisch psychologische problemen van de marketingman; zo beschrijft hij een methode om z'n zin te krijgen in een bedrijf, met name de bewerking van de directie! Het octrooieren wordt als onderwerp in de Europese literatuur vaak aan de juristen overgelaten; zo niet door de Amerikaan Karger.

Kleynveld gaat over een specifiek (belangrijk) aspect van het produktbeleid en wel over de introductie van nieuwe produkten. Uitgaande van een kort verslag van een literatuurstudie over de communicatietheorie van de verspreiding van nieuwe produkten komt de schrijver tot enkele doeleinden van onderzoek. Deze worden in de vorm van hypothesen in een reeks van enquêtes in de praktijk getoetst. Zijn conclusie is dat consumptiepieniers op het gebied van voedingsprodukten inderdaad kunnen worden gelokaliseerd; hij constateert bovendien dat deze mensen enige kenmerken hebben, waarmee men in de marketing zijn voordeel kan doen.

De Nederlandse uitgeverijen presteren het thans om vrij veel boeken te verzorgen, geschreven door niet-Nederlandse

de verplichtingen tegenover verhuurders door de overheid moeten worden nagekomen en de huurders niet de dupe mogen worden van systeemverandering dan zal de overheid in twee situaties extra moeten subsidiëren. Dat is het geval waarin de totale opbrengst volgens het puntenstelsel en het dynamische systeem voor de verhuurders gelijk is én waarin het puntenstelsel lagere opbrengsten geeft. In de derde situatie, als het puntenstelsel weer opbrengsten geeft, zullen er geen besparingen in subsidies tegenover staan.

Hoe hoog de extra subsidielast zal worden is moeilijk aan te geven. Dat hangt in de eerste plaats af van de mate

waarin de zo juist geschetste situaties voorkomen. In de tweede plaats hebben de bewindslieden nog enige jaren de tijd om nieuwe „vondsten” te doen of nieuwe toverformules te ontwikkelen, waarbij misschien zelfs een integratie van beide systemen kan worden verkregen. Er zijn de laatste tijd al heel wat nota's verschenen en niet voor niets verzuchtten de huidige staatssecretarissen in *Roos in de Vuist* 9) dat ze ook niet alles tegelijk kunnen.

J. Walrecht

9) *Roos in de Vuist*, 25 augustus 1975, blz. 13.

auteurs gericht op mondiale vakgenoten. Een voorbeeld daarvan is het boek van Ehrenberg, uitgegeven door de North-Holland Publishing Company, die tot de Elsevier-groep behoort. Het gaat over een theorie van een stukje consumentengedrag, en wel de herhaalde aankoop. Ehrenberg heeft uit de vele gegevens, waarover hij in zijn dagelijkse beroeps-werkzaamheden kon beschikken, dit deel van het consumentengedrag in een eenvoudig patroon kunnen beschrijven, dat in principe door één formule kan worden weergegeven. De auteur toont aan dat de formule juist is voor verschillende produkten, zowel op Britse als op Amerikaanse cijfers. Slechts voor bepaalde marginale omstandigheden is het niet zeker dat de specificatie toepasbaar is: over heel korte tijdsperiodes, voor zeer-veel-kopers (very heavy buyers), voor zeer frequente aankopen en voor dingen die zeer weinig worden gekocht.

De vorm van de formule is:

$$W = -q / (1 - q) \ln(1 - q)$$

waarin:

w = gemiddelde aankoop-frequentie van een bepaald merk per koper in een bepaalde periode;

q = proportie van de totale verkopen van het merk, die door kopers van het merk uit een vorige periode wordt gekocht.

De formule kan als volgt worden gebruikt: wanneer bijv. zeepvlokken gedurende 12 weken gemiddeld door de kopers 1,3 maal worden gekocht, dan is de proportie van de aankopen, die door de herhalingskopers wordt gedaan, 40%.

Ehrenberg geeft ook een beschrijving van de generatie van de formule. Daaruit komt de z.g. negatieve binomiale distributie (NBD) voort, die de frequentie geeft van het aantal kopers dat 0, 1, 2, 3 enz. aankopen doet in een gegeven tijdsbestek. Deze NBD-verdeling kan met een Logarithmic Series Distribution (LSD) worden benaderd. De generatie gaat fundamenteel terug op het verschijnsel dat verschillende consumenten op de lange duur verschillende aankoop-frequenties hebben.

Vanuit het bovengenoemde vaste patroon van de herhalingsaankopen komt de schrijver tot een beschrijving van allerlei koopgewoontes, die van groot belang zijn voor het marketingbeleid. Zo de uitspraak dat de belangrijkste determinant, die bepaalt dat de omzet van het ene merk groter is dan van het andere, is dat meer mensen het kopen. Niet zo belangrijk is, dat meer per aankoop wordt gekocht, of dat dezelfde mensen het merk meermalen kopen.

Wieringa behandelt eveneens het consumentengedrag met betrekking tot de merkenkeuze. Hij toetst enige theoretische modellen aan de gegevens die hij

ontleent aan het Nederlandse Attwood-panel van 2.000 huishoudens. Het betreft drie produkten (bier, margarine en een geheim produkt: soep?) ieder met vier merken. Het blijkt dat eenvoudige modellen, waarbij de kans om een bepaald merk te kopen voor een consument in de tijd gelijk is (Bernoulli), of afhangt van het merk van de voorafgaande koop (Markov), niet goed in overeenstemming zijn met de feiten. Dat is wel het geval met een z.g. learning-model, en hiervan weer een gegeneraliseerd grondmodel: Probability Diffusion Model.

Wieringa ontwerpt ten slotte een nieuw concept: „the poolsize-approach”, nl. het aantal verschillende merken dat de consument koopt gedurende tien aankopen. Het blijkt dat deze „merkenpot” niet groter dan ca. 6 is, maar meestal 2 à 3 merken bevat.

Schrijver komt tot de ontdekking dat de consumenten rustige periodes kennen, waarin het aantal merken dat men koopt gering is en anderzijds periodes waarbij men vaak van merk wisselt. Zulks zou aansluiten bij de theorie van Howard en Seth, die Ehrenberg nu juist afdoet als een a-priori-model dat niet op feiten steunt. Het zou interessant zijn de methode van Ehrenberg toe te passen op de cijfers van Wieringa.

Alle vijf boeken hebben literatuurlijsten — Leduc tussen de tekst, moeilijk vindbaar, en zeer beperkt. De boeken verwijzen niet naar onze eigen Jan Stapel, die zoveel heeft gedaan op het

gebied van het onderzoek naar opinie-leiders en consumptiepijoniers. Wat mij opviel in deze boeken is dat ze eenzelfde probleemgebied zo uiteenlopend behandelen. Zo besteden Karger en Leduc zeer weinig aandacht aan het verschijnsel van de herhaalde aankoop, waaraan Ehrenberg zijn hele boek wijdt. Bij het marktonderzoek, zoals de proefmarkt, ter beoordeling of een nieuw produkt inderdaad in aanmerking komt voor de definitieve introductie, is immers de vrijwillig herhaalde aankoop één van de belangrijkste aanwijzingen voor de voorspelling van een te verwachten succes. Ook Kleyneld gaat in zijn definitie van de „aanvaardsters” (adopters) niet verder dan minstens eenmaal gebruik. Waarom het minimum niet bij tweemaal kopen gesteld?

Een andere actuele vraag die naar aanleiding van deze boeken kan worden gesteld, is het algemene gegeven dat de moderne onderneming zozeer afhankelijk is van het vermogen om nieuwe produkten te ontwikkelen. De boeken gaan hier in hun inleiding uitvoerig op in, en leggen er de nadruk op hoe groot het belang is van de produktontwikkeling voor het voortbestaan van het bedrijf. Mijn punt evenwel is: welke procedure moet er worden gevolgd bij een verminderende groei? Daarover heb ik in deze boeken niets kunnen vinden. Trouwens, zo'n vraag kan een recensent makkelijk stellen.

L. A. van der Linden

B. Boomsma: Bedrijfseconomisch denken. Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1975, 500 blz., f. 50.

Een boek, dat volgens de tekst op de achterflap beoogt „een nieuwe bedrijfseconomie te introduceren” prikkelt uiteraard de nieuwsgierigheid van een ieder, die geïnteresseerd is in de bedrijfseconomie. De frequentie, waarmee in de economische wetenschap nieuwe zienswijzen worden ontvouwd, is nu eenmaal niet groot. Onderstaand volgt eerst een overzicht van de inhoud van dit omvangrijke boek. Daarna worden enige kritische kanttekeningen geplaatst.

Overzicht van de inhoud

Boomsma heeft zijn bedrijfseconomisch credo vastgelegd in vijf — wat hij noemt — „gulden regels”. Deze regels zijn:

1. Voor het nemen van elke beslissing moet men uitgaan van de situatie waarin men verkeert als de beslissing wordt uitgevoerd. Hoe men in die situatie gekomen is, doet er niet toe.

2. Van alle mogelijke situaties, die betrekking hebben op dezelfde periode, moeten de beslissingsafhankelijke kosten en opbrengsten worden berekend. De waarde van de beslissingsafhanke-

lijke activa aan het eind van de periode moet als een opbrengst worden beschouwd (ingekort, R.V.).

3. De beslissingsafhankelijke kosten en opbrengsten zijn de extra geldstromen die direct of indirect door de beslissing worden teweeggebracht, inclusief de interest. Indirecte geldstromen treden op als productiecapaciteit aan een andere bestemming onttrokken moet worden. Dit zijn de zogenaamde alternatieve kosten.

4. Het opstellen van het verkoop- en productieplan dient niet te geschieden op basis van de nettowinst per eenheid produkt, maar op basis van de beslissingsafhankelijke kosten en opbrengsten van het gehele assortiment per tijdseenheid.

5. De prijs komt tot stand door vraag en aanbod. Reeds gemaakte kosten spelen daarbij geen directe rol (blz. 11 en 12).

Deze regels, waarin onder meer de direct-costing-gedachte kan worden onderkend, vormen de leidraad die in alle zes delen, waaruit dit boek bestaat, naar voren komt. Deze delen — ieder onderverdeeld in een aantal hoofdstuk-

ken — omvatten de volgende onderwerpen:

1. De gulden regels;
2. Korte-termijnplanning;
3. Lange-termijnplanning;
4. De verkoop;
5. Financiering;
6. Vervangingswaarde.

In deel I worden de vijf regels nader uitgewerkt en toegelicht aan de hand van vele voorbeelden. Benadrukt wordt dat voor de keuze uit alternatieve produktiemogelijkheden niet de (integrale) kostprijs per eenheid produkt, maar de beslissingsafhankelijke kosten per tijdseenheid het doorslaggevende criterium moeten zijn. Aan regel 5 wordt in hoofdstuk 3 speciale aandacht besteed. Daar in wordt onder meer gesteld, dat ten aanzien van de aanbodprijs die kosten een rol spelen „die nog gemaakt moeten worden om het produkt te kunnen leveren aan de afnemer. Onder kosten worden verstaan de beslissingsafhankelijke gelduitgaven en de alternatieve kosten” (blz. 68).

In deel 2 worden, na een uiteenzetting over de keuzeproblematiek in de economische wetenschap, onder meer de variabele budgettering en de break-even-analyse besproken.

In deel 3 worden achtereenvolgens behandeld:

- enige selectiemethoden ten aanzien van investeringen;
- de problematiek van de bepaling van de economische levensduur aan de hand van een uiteenzetting over produktiemiddelen met identieke opvolgers;
- de bepaling van het rendement van eenmalige projecten;
- methoden voor het meten van risico en onzekerheid.

Deel 4 is geheel gewijd aan de problematiek rondom de verkoop. Begonnen wordt met een beschrijving van het prijsvormingsproces. Begrippen als elasticiteit, vraag- en aanbodcurve, hoeveelhedaanpasser en vraagschaal worden uiteengezet. In het daaropvolgende hoofdstuk wordt met name het gedrag van de individuele verkoper in relatie tot de marktform nader onder de loep genomen. Vervolgens worden in het hoofdstuk „Kostprijsberekening en verkoopbeleid” argumenten aangevoerd voor het afwijzen van de integrale kostprijs als basis voor de verkoopprijs. Dit deel wordt afgesloten met een uiteenzetting over lineaire programmering als hulpmiddel voor de samenstelling van een productieprogramma.

In het meest omvangrijke deel van Boomsma's boek, deel 5, komt de financieringsproblematiek aan de orde. Na een korte beschrijving van de diverse ondernemingsvormen wordt uitvoerig stilgestaan bij het eigen vermogen. Claimwaarde, bepaling van de emissie-

koers, preferente aandelen, reserves, invloed van de aandeelhouders en de waarde van een aandeel zijn de voornaamste onderwerpen van dit hoofdstuk. Vervolgens wordt aandacht geschonken aan de vele vormen van vreemd vermogen, inclusief leasing en factoring. Daarna wordt de schijnwerker gericht op de balans als een instrument, dat mede met behulp van kengetallen inzicht kan verschaffen in de financiële structuur van een onderneming.

In het volgende hoofdstuk wordt ruime aandacht geschonken aan de kosten van eigen en vreemd vermogen. Daar komen het hefboomeffect en de gebruikelijke kengetallen aan de orde. De hoofdschotel van dit deel wordt gevormd door een uiteenzetting over de traditionele financieringstheorieën en de door Boomsma aangehangen, door hem als „modern” aangeduide, financieringstheorie. De traditionele theorieën schrijven voor dat „de aflossingsverplichtingen gewaarborgd moeten zijn door de omlooptijden van het vermogen; dat binnen dat kader gestreefd moet worden naar de goedkoopste wijze van financieren, met dien verstande dat vergroting van het weerstandsvermogen leidt tot hogere financieringskosten” (blz. 320). Zijn financieringstheorie baseert Boomsma op de eerdergenoemde gulden regels. Kort samengevat komt deze theorie erop neer dat „van alle mogelijke alternatieven de contante waarden van de operationele en de financiële geldstromen moeten worden bepaald. Bij de gestelde voorwaarden moet het alternatief waarvan de contante waarde maximaal is, worden gekozen” (blz. 332). Operationele geldstromen zijn in dit verband ontvangsten wegens verkoop van produkten en betalingen wegens aanschaf van grondstoffen en machines, betalingen van lonen, belastingen enz. De financiële geldstromen worden veroorzaakt door de vermogenskosten en door terbeschikkingstelling en terugbetaling van geldmiddelen door resp. aan vermogensverschaffers. Dit deel wordt afgesloten met een bespreking van de fusieproblematiek in het kader van de moderne financieringstheorie.

Het laatste deel is gewijd aan de moeilijkheden rondom de winstbepaling. Voor de oplossing van deze problematiek wordt de vervangingswaardetheorie verworpen. Boomsma bepleit „een methode die gebaseerd is op de intrinsieke waarde van de onderneming, doch die niet afwijkt van de methode, gebaseerd op de kapitaalwaarde van de onderneming”. De kenmerken van deze methode zijn:

- waardering van de verkoopvoorraden tegen verkoopprijs;
- Handhaving van de substantiële waarde van het eigen vermogen en van het saldo aan liquide middelen.

Hieruit leidt hij de volgende „werkhypothese” af: „Het totale vermogen, uitgedrukt in substantiële waarden, moet ongewijzigd blijven. De onderlinge verhouding van het eigen en het vreemde vermogen moet eveneens ongewijzigd blijven. Tekorten op het eigen vermogen moeten worden aangevuld uit de bedrijfsresultaten, tekorten op het vreemde vermogen worden aangevuld door het aantrekken van nieuwe middelen” (blz. 396 en 397). Boomsma besluit met de stelling dat niet een „zeer nauwkeurige” winstbepaling, maar de winstbestemming essentieel is. Hij voegt daaraan toe dat gezocht moet worden naar een zodanig evenwicht tussen winstinhouding en -uitkering, dat de financieringskosten minimaal zijn.

Het boek wordt gecompliceerd met een veertiental bijlagen die dienst doen als illustratie bij de diverse hoofdstukken.

Enige kanttekeningen

Getuige dit overzicht passeert in deze studie een omvangrijk aantal onderwerpen de revue. Bij een dergelijk groot aantal klemt de noodzaak van een strakke, schematische opzet. Het in de aanvang expliciet vermelden van een gemeenschappelijke noemer — in dit geval de vijf gulden regels — betekent nog niet dat de rode draad in alle onderdelen van een boek voor iedere lezer herkenbaar is. Factoren als de compositie van het boek, de hoeveelheid materiaal, de gelegde accenten, de gehanteerde argumenten en de stijl van de auteur zijn in dit verband van grote betekenis.

Van groot zo niet van doorslaggevend belang is de vraag voor welk lezerspubliek een boek bestemd is. Op dit punt tasten we bij Boomsma in het duister. Het merkwaardige is, dat hij dit zelf al min of meer erkent. In het voorwoord merkt hij op dat het boek theoretisch van opzet is. „Dat wil echter niet zeggen dat het een leerboek in de gebruikelijke zin des woords is Het is evenmin een handboek voor de praktijk. . . . Hoe de theorie wordt toegepast zal de lezer zelf moeten ontdekken” (blz. 8).

Schrijft men voor een publiek dat door studie en/of ervaring op de hoogte is van het onderwerp van een boek, dan is een zwart-wit-presentatie van theorieën en meningen binnen zekere grenzen een geoorloofde methode. Heeft de schrijver de intentie een categorie lezers te bereiken die in zijn onderwerp weliswaar geïnteresseerd is, maar die qua kennis inzake de besproken problematiek een vrijwel onbeschreven blad is, dan moet de materie — vooral wanneer die voorzien is van voetangels en klemmen — op een genuanceerde wijze en zonder overdreven popularisering worden belicht. Het aanduiden en uiteenzetten van controverste stellingnames heeft alleen zin, voor zover dit bijdraagt tot

een beter begrip bij de lezer. Zoals gezegd, Boomsma geeft nauwelijks aan voor welk publiek hij schrijft. Na lezing van het boek bleef bij ons de indruk achter dat hij — misschien onbewust — de geïnteresseerde leek voor ogen heeft gehad. Hoofdstukken als de nummers 4, 10, 11, 14 t/m 18 — waarin elementaire kennis aan de orde komt — uiteenzettingen zoals over de wet van de grote getallen (blz. 149), uitspraken als „winst is niet hetzelfde als toeneming van het kassaldo en verlies niet hetzelfde als afneming van het kassaldo” (blz. 290) en een simplificering als „Het verschijnsel dat grote bedrijven en grote ondernemingen in het voordeel zijn ten opzichte van kleinere eenheden, wordt aangeduid met de naam „synergie” (blz. 338) geven voedsel aan dit vermoeden.

Het is vooral om die reden, dat wij vraagtekens plaatsen bij de verabsoluterende toon van Boomsma's betoog. Vanaf de introductie van de vijf gulden regels tot en met het laatste hoofdstuk presenteert Boomsma zijn ideeën met een stelligheid, die geen ruimte laat voor afwijkende meningen. Men kan op goede gronden voorstander zijn van direct costing zonder daarbij de betekenis van de (integrale) kostprijs, met name voor het lange-termijnbeleid, van nul en gener waarde te achten. Boomsma zegt echter: „. . . . de kostprijs mag nooit worden toegepast als een hulpmiddel voor het nemen van welke beslissing dan ook” (blz. 356). Illustratief voor zijn stellingname is zijn oordeel over een bedrijf dat één produkt voortbrengt. M.b.t. een dergelijk bedrijf merkt hij op: „Mag ook dan niet de kostprijs gerekend worden. Nee, ook dan niet” (blz. 143). Deze bewering werkt hij aan de hand van het volgende voorbeeld uit:

De kostprijs ad f. 1,05 per stuk is als volgt samengesteld:

afschrijving (f. 100.000 per jaar) f. 0,50
rente eigen vermogen f. 0,25
variabele kosten f. 0,30

De opbrengstprijs is f. 1. Jaarproductie: 200.000 stuks. Elk jaar wordt $\frac{1}{10}$ deel van de vaste activa vervangen. Boomsma stelt nu: „Berekend moet worden de kapitaalwaarde van het project: „Doorgaan of stoppen”. Elk jaar wordt ontvangen de opbrengstprijs van het product: 200.000 à f. 1 = f. 200.000. Elk jaar wordt betaald een bedrag aan variabele kosten, gelijk aan 200.000 à f. 0,30 = f. 60.000. Bovendien wordt elk jaar betaald voor vervanging van de produktiemiddelen f. 100.000. Per saldo wordt dus elk jaar ontvangen f. 40.000. Dit is de gehele berekening. Doorgaan betekent elk jaar f. 40.000 overhouden, stoppen betekent die geldstroom definitief afdammen. Zolang de omstandigheden zich niet wijzigen, moet de onderneming worden voortgezet.”

Met deze stellingname verliest Boomsma uit het oog dat deze onder-

nemer zich voor het *lange-termijnbeleid* zal moeten afvragen of het niet noodzakelijk is, de bakens te verzetten en de produktie van een rendabeler produkt ter hand te nemen. Zeker waar dit voorbeeld voorkomt in een deel dat lange-termijnplanning tot titel heeft, had Boomsma op deze signaleringsfunctie van de kostprijs kunnen wijzen. De gang van zaken is in ieder geval niet zo zwart-wit als Boomsma hier voorstelt. Degene die van deze materie op de hoogte is, zal dit wel onderkennen; de niet deskundige slikt Boomsma's uitleg wellicht voor zoete koek.

Ook op het gebied van de financiering — een onderdeel van de theorie waaraan Boomsma veel aandacht besteedt — kunnen soortgelijke kritische kanttekeningen worden geplaatst. Onmiskenbaar is Boomsma's financieringstheorie gestoeld op de moderne, vooral door de Amerikaanse literatuur gepropageerde, zienswijze die neerkomt op de simultane bepaling van investerings- en financieringsplan. Nog afgezien van het feit dat Boomsma's weergave van de traditionele financieringstheorie niet geheel juist is 1) kan worden opgemerkt, dat strikte toepassing van de moderne theorie met uitsluiting van enige traditionele vuistregels, in de praktijk ongetwijfeld op problemen zal stuiten. De „conservatieve” normen ter zake liquiditeit, solvabiliteit en rentabiliteit zijn op zijn minst randvoorwaarden van enige betekenis. Menig middenstander, maar ook menig „captain of industry” zal — zo hij er al in slaagt de, door de moderne theorie van beslissende betekenis geachte, toekomstige kasstromen in kaart te brengen — bij de jaarlijkse verlenging van zijn bankkrediet geconfronteerd worden met de door zijn bank overgelegde solvabiliteitsstaat als instrument ter toetsing aan de door de bank gewenste verhouding tussen eigen en vreemd vermogen. (Het is des te merkwaardiger dat Boomsma elders in zijn boek — namelijk op blz. 397 in het deel dat over de vervangingswaarde handelt — voorstander is van een ongewijzigde verhouding inzake de samenstellende delen van het vermogen).

Eerlijkheidshalve moet worden vermeld dat Boomsma opmerkt: „Theoretisch mag de moderne financieringsleer een grote verbetering zijn, in de praktijk is hij echter niet gemakkelijk toe te passen. De traditionele theorieën hadden in elk geval één groot voordeel; men kon er goed mee werken” (blz. 332). Even verderop zegt hij dan echter dat het beter is „een goede methode beperkt toe te passen dan een verkeerde methode geheel” (blz. 332). Dit nu lijkt ons een uitspraak van een te absoluut karakter. Het onderschrijven van de moderne financieringstheorie als een goede methode kan toch best samengaan met het onderkennen van het nut van enige traditionele financieringsregels?! In dit verband is het recente werk van Cozijnsen

het vermelden waard 2). Hoewel deze praktijkman de moderne financieringstheorie als uitgangspunt voor zijn studie neemt, plaatst hij bij deze keuze wel de nodige relativiserende kanttekeningen 3).

Duidelijkheid

De stelligheid van Boomsma's betoogtrant houdt niet per definitie in, dat zijn ideeën altijd met evenveel zeggingskracht voor het voetlicht komen. Aan de oorzaken hiervan zullen we thans enige aandacht schenken.

Boomsma heeft geen behoefte aan „het consequent gebruiken van exacte begripsbepalingen en door het gebruik gekijkte termen” (blz. 8). Het nadeel is natuurlijk wel dat door deze opvatting misverstanden in het leven worden geroepen. Zo gebruikt Boomsma op blz. 167 de term „aanbod” terwijl uit de context blijkt dat „aangeboden hoeveelheid” wordt bedoeld. Dat de vele kleine aanbieders op een markt van atomistische concurrentie als „poliopolisten” worden aangeduid (blz. 182 en 188) schrijven we eerder toe aan een slordigheid van de schrijver dan aan het zediveltje. Hoofdstuk 4 heeft tot titel „optimaliseren”; in de tekst van dit hoofdstuk komt deze term nergens meer voor. „Budgettering is een systeem waarbij naast kwantitatieve ook financiële normen worden gebruikt”, lezen we op blz. 84. Wij dachten dat een financiële norm een voorbeeld van een kwantitatieve norm is.

Het betoog van Boomsma wordt naar onze mening soms ook verzwakt door vage en onduidelijke formuleringen, beweringen en uiteenzettingen. Enige voorbeelden:

- In hoofdstuk 6 wordt beweerd dat er geen essentiële, maar accentverschillen tussen korte- en lange-termijnplanning bestaan. Een paar regels verder wordt opgemerkt dat een vergissing bij de dagelijkse bedrijfsvoering dikwijls snel hersteld kan worden en de schade dan ook beperkt is. „Een foutieve investering kan fataal zijn, daarvoor moet men soms jaren later nog boeten” (blz. 103). Wij menen dat deze toelichting eerder een adstructie voor een essentieel dan voor een accentverschil is.
- Op blz. 141 duiken voor het eerst de termen „operationele” en „financiële geldstromen” op zonder enige nadere explicatie. Deze uitleg vindt pas plaats op blz. 323, in het kader van de uiteenzetting over de moderne financieringstheorie.
- De z.g. Monte-Carlo-methode wordt geïllustreerd aan de hand van een voorbeeld zonder dat nu precies wordt duidelijk gemaakt, wat deze methode inhoudt (blz. 156).
- In hoofdstuk 10 worden de termen „elasticiteit” en „inelasticiteit” niet altijd betrokken op de relevante ge-

deeltes van vraag- en aanbodcurves.

- De methode om de verkoopprijs vast te stellen door middel van kostprijs plus winstopslag afdoen met „Dit gevoel kan moeilijk ernstig worden genomen” lijkt ons een al te goedkope vorm van bewijsvoering (blz. 217).
- Boomsma vreest dat hij met zijn „mysterieuze verhaal” inzake de vervangingswaardetheorie deze theorie niet nader heeft verklaard, maar eerder het tegendeel heeft bereikt (blz. 373). Deze conclusie is juist, maar o.i. vooral als gevolg van het feit dat hij zelf er een mysterie van heeft gemaakt. Daarbij hebben wij in het bijzonder zijn exposé over de duurzame produktiemiddelen op het oog.
- Na bijna vijftig pagina's aan het vraagstuk van de winstbepaling te hebben gewijd komt Boomsma met de mededeling dat een zeer nauwkeurige bepaling van de winst niet alleen een utopie, maar ook niet essentieel is. „Essentieel is de winstbestemming” (blz. 402). Deze anticlimax wordt slechts geadstrueerd door een enkele opmerking, namelijk dat gezocht moet worden naar dat evenwicht tussen winthouding en winstbestemming waarbij „de financieringskosten minimaal zijn”. Daarmee laat Boomsma de lezer wel erg in de kou staan.

Het betoog wordt, zij het sporadisch, ontiersd door enige inconsistenties. Zo lezen we op blz. 260 dat de intrinsieke waarde van een onderneming „gelijk is aan het verschil tussen bezittingen en schulden, tegen actuele prijzen”. Echter, de statische balanstheorie, waarbij de bepaling van de intrinsieke waarde van de onderneming centraal staat (blz. 359) waardeert de activa „. . . . voor de werkelijk betaalde, de z.g. historische prijzen. . . .” (blz. 376).

In hoofdstuk 5 wordt beweerd dat een onderneming als doelstelling heeft „een zo groot mogelijke winst op lange termijn” (blz. 80). Deze uitspraak is niet geheel te rijmen met hetgeen op blz. 333 wordt beweerd: „Het feit dat de ondernemer niet onfeilbaar is, dat zijn gedrag niet uitsluitend is gericht op winstmaximalisatie is uiteraard van grote betekenis”.

Confrontatie van de uitspraak, dat de rente van langlopende leningen hoger is dan die van kortlopende (blz. 283), met de mededeling dat voor kort krediet een

1) Boomsma's weergave (met name de voorlaatste alinea van blz. 318) werkt het misverstand in de hand, dat de traditionele theorie aanstuurt op partiële financiering. Voor een adequaat beeld van de oude theorie kan men beter te rade gaan bij Scheffer, *Financiële Notities*, deel I, blz. 11.

2) Dr. H. J. Cozijnsen, *Theorie en praktijk van de financiële bedrijfsmodellen*, Samsom Uitgeverij, Alphen aan den Rijn, 1974.

3) Met name bovenaan blz. 11 en blz. 12.

hogere prijs zal moeten worden betaald dan voor lang krediet met vaste aflossingstermijnen (blz. 319), zal menige lezer voor een raadsel plaatsen.

Opzet en indeling

Ook de opzet en indeling van het boek roepen soms vraagtekens op. De in het begin van ons commentaar genoemde hoofdstukken bevatten vrijwel uitsluitend elementaire kennis, die naar ons idee beter in de bijlagen had kunnen worden opgenomen. Dit geldt ook voor hoofdstuk 13 dat lineaire programmering tot onderwerp heeft. Het nut van plaatsing van dit hoofdstuk in deel 4 dat over verkoop handelt, is ons niet duidelijk en wordt door Boomsma ook niet duidelijk gemaakt. Voorts dachten wij dat door opname in de bijlagen van grote cijfermatige voorbeelden, die thans in de hoofdstukken voorkomen, het betoog aan strakheid zou winnen. Voorbeeld: de uiteenzetting over de machinefabriek „De Vooruitgang” op de blz. 203 t/m 210.

Boomsma zelf vindt hoofdstuk 7 (produktiemiddelen met identieke opvolgers) een onderbreking van zijn verhaal over lange-termijnplanning (blz. 111). Waarom dit hoofdstuk dan niet in de bijlagen gestopt?

Begrippen

Opmerkelijk is dat Boomsma bij de omschrijving en toelichting van enige begrippen afwijkt van het gangbare vakjargon. Zo karakteriseert hij het break-even point als „die kritische omzet waarbij precies de vaste kosten gedekt worden” (blz. 96). In de meeste handboeken wordt gesproken van dekking van *alle* kosten. Boomsma werkt de verwarring van break-even productie en normale productie in de hand.

Boomsma is van mening dat bij berekening van de elasticiteitscoëfficiënt „de beide percentages worden uitgedrukt in het laagste getal” (blz. 175). Andere methoden worden door hem als foutief van de hand gewezen. Dat Boomsma een tamelijk curieuze berekeningswijze hanteert is wellicht nog te aanvaarden, maar dat andere methoden — en wel die van de erkende handboeken — zonder meer naar de brandstapel worden verwezen is weer een typerend voorbeeld van Boomsma's absolute betoogtrant.

Voorts vragen we ons af of de bedrijfseconomie een eigen omschrijving voor „volledige concurrentie” claimt. Boomsma wekt die indruk (blz. 182). Op de blz. 358 en 381 fulmineert Boomsma tegen de door de vervangingswaardetheorie aangehangen continuïteitsgedachte en vervangingsplicht. Hij zegt: „Er is geen vervangingsplicht, hij behoeft alleen te vervangen als hem

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Korte Hoogstraat 11-13, Rotterdam
Postbus 21333, tel. (010) 33 26 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(I.M.)

dat voordeel oplevert. Er is geen wet die dwingt tot continuïteit” (blz. 381). Hierbij een tweetal opmerkingen:

- Van der Schroeff merkte reeds op: „De vervangingsverplichting is echter geen economisch dogma. De eis tot vervanging staat nergens geschreven” 4);
- in de winstbepalingsmethode die Boomsma propageert komen ook handhavingscriteria voor (blz. 397).

Bezwaarlijk is dat Boomsma zich op vele plaatsen afzet tegen schrijvers zonder namen te noemen (blz. 53, 129, 132, 142, 154, 182, 211). Wij menen dat dit voorrecht alleen aan Wim Kan is voorbehouden.

Conclusie

In het voorgaande is de nodige kritiek te berde gebracht. Dit neemt niet weg dat ook op enige positieve aspecten van Boomsma's studie moet worden gewezen. Zijn stijl is wars van academisch taalgebruik, hetgeen op zich genomen de leesbaarheid ten goede komt. Boomsma getroost zich de moeite zijn denkbeelden voortdurend met voorbeelden toe te lichten; sommige van deze voorbeelden — in het bijzonder in deel I — zijn treffend gekozen en vormen, mede door de soms iets verfrissende woordkeus, een uitstekende illustratie bij de desbetreffende tekst. Des te meer is het jammer dat de auteur — om met Bouma 5) te spreken — blijkbaar geen „intellectuele en didactische biechtvader” heeft geraadpleegd. Deze had hem kunnen behoeden voor de tekortkomingen, die o.i. in deze studie voorkomen.

Onze slotconclusie is dat Boomsma zich enigszins heeft vertild aan zijn poging de nieuwe inzichten in de bedrijfseconomie op een gemeenschappelijke basis te funderen. Daarbij zij aangetekend dat zij, die reeds op de hoogte zijn van het economisch denken, maar daarover verouderde denkbeelden hebben, bepaalde onderdelen van dit boek als een verfrissende douche kunnen ervaren. Voor de categorie niet ingewijde lezers zal de aanbeveling van Boomsma „Lees het boek, bewaar het en wees er zuinig op” (blz. 8) doorgaans niet van toepassing zijn. Na lezing zullen zij naar

wij vrezan, tot de conclusie zijn gekomen, dat de opbrengsten door de offers zijn overtroffen.

R. M. Vijn

- 4) *Kosten en kostprijs*, 5e druk, blz. 14.
- 5) *Zijn Leerboek der bedrijfseconomie*, deel II, 1971, voorwoord.

Barry Hindess: Over het gebruik van officiële statistieken in de sociologie; een kritiek op positivisme en ethnomethodologie. Boom Pers BV, Meppel, 72 blz.

De auteur, lector in de sociale statistieken aan de Universiteit van Liverpool, onderzoekt de argumenten die met name de ethnomethodologen tegen het gebruik van officiële statistieken in het veld brengen, argumenten die volgens hem tot theoretisch agnosticisme en tot volstrekt relativisme leiden, en tot de ontkenning dat objectieve kennis bestaanbaar is. Hij formuleert de voorwaarden waaronder statistisch materiaal op een theoretisch wél verantwoorde manier kan worden gewaardeerd.

Gert Böhme: Anwendungsorientierte Mathematik. Deel 2: Analyse I. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1975, 484 blz., DM. 30.

Geeft de grondslagen weer van de analyse. Behandeld worden: elementaire, reële functies, complexe functies, differentiaalrekening, differentiaalvergelijkingen en -operatoren, onderzoeken van krommen (zoals extremen, buigpunten e.d.) en functies in twee reële variabelen. Na elk hoofdstuk worden er enige opgaven gegeven, waarvan de oplossingen alle achterin het boek staan.

Charlotte Striebel: Optimal control of discrete time stochastic systems. Springer-Verlag, Berlin, Heidelberg, New York, 1975, 208 blz., DM. 23.

In dit boekje wordt aandacht geschonken aan discrete optimal-control-problemen. Kernpunt van het boekje is het vinden van handzame algoritmen voor het construeren van optimal-control-wetten. In het bijzonder wordt het lineaire Gaussian-model behandeld.

Hoofdstuk 2 en 3 zijn gewijd aan de beslissingstheorie, die gerelateerd is aan het „control”-probleem. Hier wordt aandacht besteed aan het schatten en aan de definitie van een „sufficiente statistiek”. In hoofdstuk 4 wordt een nieuwe definitie van een minimale voorwaardelijke verliesfunctie ontwikkeld, terwijl tevens enkele eigenschappen van zo'n functie worden besproken. Tevens wordt in dit hoofdstuk aandacht besteed aan optimaliteit onder voorwaarden. In hoofdstuk 5 laat de auteur zien dat een oplossing van een dynamische programmeringsvergelijking een constructieve methode is voor het bepalen van optimal-control-wetten. In hoofdstuk 6 en 7 tot slot wordt aandacht besteed aan resp. kwadratische verliezen en een absolute verliesfunctie.

langstelling hebben voor het werk van het bureau. Na de opening 's morgens om half elf bestaat er gelegenheid om met de verschillende medewerkers van het Bureau te spreken over:

- algemene zaken het Bureau betreffende;
- het *Sociaal en cultureel rapport 1976*;
- methodologie en modelbouw.

's Middags zal de notitie over inspraak bij het Bureau van Mr. Th. van Lier, voorzitter van het Begeleidingscollege van het Sociaal en Cultureel Planbureau, ter discussie staan. Omstreeks 16.00 uur zal de bijeenkomst worden beëindigd.

Plaats: Jaarbeurscongrescentrum Utrecht. Inlichtingen: Sociaal en Cultureel Planbureau, J. C. van Markenlaan 3, Rijswijk (ZH), Tel.: (070) 94 93 30.

Röling, Polemologisch Instituut Groningen; Prof. Christopher Freeman, universiteit van Sussex.

Inlichtingen: Secretariaat Lustrumcongres, „De Boerderij” THT, Postbus 217, Enschede, tel.: (053) 89 38 68.

Studiebeurs Albert Heijn

Ahold NV te Zaandam stelt dit jaar weer een Albert Heijn studiebeurs ter beschikking, ter waarde van f. 15.000. Deze studiebeurs heeft ten doel de ontvanger daarvan in staat te stellen een studie te maken van de vraagstukken waarvoor goederen en/of diensten distribuerende bedrijven worden gesteld; met name de ondernemingen die de detailhandel in levensmiddelen uitoefenen. De studiebeurs kan worden toegekend aan hem of haar die aan enige instelling van wetenschappelijk onderwijs is afgestudeerd of binnenkort zal afstuderen. De studie mag van economische, maar ook van planologische, sociologische, psychologische, rechtswetenschappelijke of technische aard zijn. Gegadigden dienen zelf het onderwerp van studie te bepalen.

Inlichtingen en aanmelding vóór 31 december a.s. bij het Secretariaat van de Raad van Bestuur van Ahold NV, Ankersmidplein 2, Zaandam.

ESB

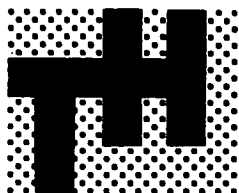
Mededelingen

Bijeenkomst Sociaal en Cultureel Planbureau

Op maandag 15 november a.s. organiseert het Sociaal en Cultureel Planbureau een informele bijeenkomst voor hen die beroepshalve of anderszins be-

Lustrumcongres TH Twente

Op 29 en 30 november a.s. vindt aan de TH Twente ter gelegenheid van de viering van het derde lustrum een congres plaats over „Beheersing van technologische ontwikkeling: noodzaak en mogelijkheden”. Sprekers zijn Prof. Herbert York, Universiteit van Californië; Dr. Alvin M. Weinberg, Onderzoekslaboratorium Atoomenergiecommissie, Oak Ridge; Prof. Bert V. A.

Technische Hogeschool Delft

In de Vakgroep Economie van de Onderafdeling der Wijsbegeerte en der Maatschappijwetenschappen bestaat een vacature voor een part-time (1/2 dagen)

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER MICRO-ECONOMIE

Van deze medewerker wordt verwacht dat hij een bijdrage zal kunnen leveren aan het onderwijs in de micro-economie, in de vorm van een door hem te verzorgen algemene inleiding. Voorts wordt van hem verwacht het initiëren en uitvoeren van onderzoek op het gebied van de algemene economie.

De voorkeur gaat uit naar kandidaten met enige ervaring op het gebied van onderwijs en onderzoek. Bereidheid tot het participeren in bestuurlijke activiteiten van de vakgroep en de onderafdeling behoort tot de vereisten.

Aanstelling zal plaatsvinden volgens het rangenstelsel der wetenschappelijke medewerkers.

Nadere inlichtingen kunnen worden ingewonnen bij de voorzitter van de vakgroep Prof. Dr. G. G. J. Bos, tel. 015-133222 toestel 5142 (thuis: 040-863661) of bij de secretaris, drs. Ir. A. J. M. van Miltenburg, tel. 015-133222 toestel 4710 (thuis 01892-3725).

Schriftelijke sollicitaties te richten aan het Hoofd van de Centrale Personeelsdienst, Julianalaan 134 te Delft, onder vermelding van nr. WM 7603 in de rechterbovenhoek van de brief.